

הוועדרה להוקרת גבורתם של המצילים היהודיים בשואה
Committee to Recognize the Heroism of Jewish
Rescuers During the Holocaust

המרכז העולמי של בני ברית – ירושלים
B'nai B'rith World Center - Jerusalem

מערכת:

אלן שניאדר, ד"ר צילה הרשקו, חנה ארנון, יובל אלף, נעה גדרון

ניסן, תש"פ/מרץ 2020

כל הזכויות שמורות ©

ליצירת קשר aschneider@bnaibrith.org

לוכן

	הפרק
3	ממדי ההצלחה
4	הוועדה להוקרת גבורתם של המצילים היהודיים בשואה והענקת אות המציל היהודי
4	הגדרת המציל היהודי
5	הסיבות לחוסר העיסוק בתופעת הצלה יהודים בידי יהודים במסגרת זיכרון השואה
6	תגבורות חוקרים לחשיבות הנצחת המצילים היהודיים בשואה
7	מחתרת תנעوت הנער הציונית בהונגריה, 1944
13	הצללה על ידי תנעوت ההתנגדות היהודית בצרפת
13	"הצבא היהודי" (Armee Juive - A.J.)
14	"הצופים היהודיים" (Les Eclaireurs Israelites - EI)
15	תנעوت "הנער הציוני" (Mouvement de Jeunesse Sioniste - MJS)
16	ארגון אוז"ה (OSE) - "רשות גארל" (Garel)
16	הרבניים [אומוניה] (aumoniers) של המלחנות
16	עד הסיום של רחוב אמלוט (Comite rue Amelot)
17	"שירות אנדרה" (Service André)
17	רשות מוסה עבادي (Moussa Abadi)
17	קבוצת וסטרויל (Westerweel) והמחתרת החלוצית בהולנד
18	"הוועד להגנת היהודים" בבלגיה (CDJ – Comite de Defense des Juifs – CDJ)
	סיפוריו הצללה אישים
21	וילפריד ישראל (Wilfrid Israel)
23	האחים בילסקי (Bielski Brothers)
23	יהושע והני בירנbaum (Yehoshua & Hennie Birnbaum)
24	הרב משה שמעון פסח (Moshe Shimon Pesach)
26	אליעזר לב ציון (Eliezer Lev Zion)
26	רחוב פריאר (Recha Freier) וヨוסף-יושקו איטהי-איןדייג (Josef-Yoshko Itai-Indig)
27	ולטר סוסקינד (Walter Süsskind)
29	אוטו קומוי (Ottó Komoly)
29	יונה אקסטין (Jonah Eckstein)
30	שמעאל מרקוביץ פבזנר (Shmuil Markowitz Pevzner)
31	מקס ליאונס - "ניקו" (Max Leons - "Nico")

הרקע

עולם", ידוע כי במקרים לא מעטים היה שיתוף פעולה הדוק בין מצילים יהודים ולא יהודים, ובחלק מהמקרים היוזמה להצלחה באהה מצד הנורמים היהודים. ללא שיתוף פעולה יקר זה, קרוב לוודאי שמבצעי ההצלחה הללו היו נכשלים.

יש לזכור כי יכולתם של היהודים לפעול היהתה מוגבלת יותר מזו של הלא-יהודים, שלא נרדפו על ידי הנאצים, וכן יש להעיר את פעולות המצילים היהודים לאור מגבלות אלו. אומנם מדובר בפעולות שתוצאותיה היו מצומצמות לכוארה לעומת עצמאית ובעלת חשיבות, המctrافت לתופעות אחרות של ההתנגדות היהודית לנאצים.³ נכון שלייטים קרובות "גם תושייה ואומץ ותכנון לא הועילו",⁴ אך ענייננו כאן אינו בתוצאות דוקא, כי אם בכונות ובמפעשים של המצילים. פעילותם של המצילים היהודים היא דוגמה ומופת לסלידריות היהודית ואנושית, וביטוי לעליון לערכיהם היהודים העתיקים "לא תעמדו על דם רע",⁵ וכל ישראל ערבי זה לזה".⁶ הפעולות הללו לא היו אוסף מקרי של אפיוזות מקומיות אלא תופעה של מעשי הצלחה שנעשו בשיטתיות ותכנון מחושב. הן התקיימו במדינות שונות, בהקשרים שונים, ועשו אותן יהודים וקבוצות, יש לציין שמדינות זרות העניקו למצילים יהודים רבים עיטורים מלכתיים, צעד שמדינת ישראל ומוסדותיה נמנעים עד היום מלעשות. חוברת זו מוקדשת לתופעת ההצלחה היהודית ומהווה נושא בדבר במאץ להפיץ אותה בקרב הציבור הרחב בארץ.

מדדי הצלחה

פעולות הצלחה התקיימו על ידי יהודים בכל מדינות

במשך שנים רבים, נתנה ההיסטוריה של השואה להתרcz' היהודים כקורבנות. מגמה זו השתנתה לפני כעשרים שנה, ומماז התפרסמו מחקרים רבים העוסקים בחיה היום יום של היהודים במהלך השואה, בהתמודדותם שלהם עם המציאות שהלכה והחמירה גם בסוגי ההתנגדות השונות.

שינוי זה מאפשר היום דיון יותר ממוקד בסוגיות הצלת היהודים בידי היהודים. בה בשעה שהגרמנים ועווזריהם עשו בניסיונות השמדה שיטתיים של היהודי אירופה, פעלו יהודים רבים נגד הגורל המר שנועד להם. מאות אלפי יהודים לחמו בצבאות הברית ובשורות הפרטיזנים, התמרדו בתוך הגטאות והתקוממו בתחום מחנות ההשמדה. אחת התופעות של הגבורה היהודית בשואה, תופעה שהזנעה ביותר, היא זו של היהודים שהצילו יהודים במהלך השואה עצמי רב. הצלת היהודים בידי יהודים במהלך השואה התקיימה בהיקף רחב יותר מן הידוע עד כה. אומנם מדי פעם הזכירו חוקרים והיסטוריונים את הנושא, אך הוא לא זכה לכותרת מייחדת ובוודאי לא להתייחסות הרואה. כפי שקובעת חוקרת השואה בללה גוטמן (Bella Guterman) זהו "פָּנָן נוֹסֶף וּבְלִתִּי מַוְךִ דָּיו" בחקיר התגובה היהודית בתקופת השואה⁷.

בשנת 1953-התש"ג החילה מדינת ישראל בחוק הזיכרון לשואה ולגבורה להטיל על מוסד "יד ושם" לשמש גם רשות זיכרון ל"חסידי אומות העולם", אשר שמו נפשם בכפוף להצלת יהודים. אך כפי שכותב חוק השואה יהודה באואר (Yehuda Bauer) "לא רק לא-יהודים הצילו יהודים; יהודים הצילו יהודים גם כן, ולא-יהודים אף ניצלו לעיתים על ידי יהודים".⁸ מבלתי מהמעט שהוא זה מעריך פעולותיהם של "חסידי אומות

1. בללה גוטמן, "יהודים מצילים יהודים", ילקוט מורשת ע"ז (2003), עמ' 75-80.

2. מתוך מכתב לצוות הפוליה הבינלאומית להוראת השואה, 24 בדצמבר 2007. דברים דומים מופיעים גם בהקדמה של הספר: אברהם מילגרם (עורך), "עליה אני בגורלי - יהודים מצילים יהודים לנוכח ההשמדה, אוסף מקורות", ירושלים, יד ושם, 2014.

3. 2014, Patrick Henry, "Jewish Resistance Against the Nazis", Washington DC: The Catholic University Press.

4. דינה פורת, "סיכוי הצלחה בתקופת השואה", משואה כרך י"ח (1990), עמ' 30.

5. ויקרא יט, טז.

6. ספרא, בחוקותי, פרק 2, ה.

עד תחילת שנת 2020 אושרו כ-315 ACTIONS למצוילים שפעלו בצרפת, הונגריה, יוון, גרמניה, סלובקיה, רוסיה, יוגוסלביה, ליטא, פולין, איטליה, בלגיה, רומניה, מרוקו והולנד. טקסי להענקת אותן התקיימו בישראל, צרפת, הולנד, איטליה, קנדה, בלגיה, יוון וארה"ב.

הגדרת המציל היהודי

הענקת אותן "המציל היהודי" מתחבסת על פעילות שוטפת של חברי הוועדה בליקוט ובחינת סיופוריום של המצילים על פי הקритריונים הבאים (מנוסחים בלשון זכר ומכוונים לשני המינים):

1. א. המועמד פעל בארץות שנכבשו בידי השולטן הנאצי בזמן המלחמה, או בארץות שישתו פעולה עם גרמניה הנאצית ברדייפת יהודים בתקופה שבין 1.9.1939 - 1.9.1945.

ב. המועמד פעל בגרמניה לאחר עליית הנאצים לשטן בשנת 1933 או באוסטריה לאחר הסיפוח ("אנשלוס") ב-13.3.1938.

ג. היהודים שסייעו עצם מיד עם תום המלחמה ועד סוף שנת 1946, על מנת לפדות ילדים יהודים, תוך סייכון של פגיעה מידי אנטישמיים.

2. השתיר לעם היהודי בשעת פעילות ההצלחה. 3. סיין את חייו בפועלות ההצלחה, נוסף על הסכנות שארכבו לו מילא.

4. לא דרש ולא קיבל תמורה בתנאי להצלחה.

5. המעשה נתמך בעדויות של ניצולים או במחקרים וחומר ארכוני אמין.

6. פעולות ההצלחה נעשתה למען יהודים שאינם קרוביו משפחתיות המציל.

7. הוקהה על פעולות הצלחה תינתן למציל או לקרוبي משפחה, בין אם פעלוה זו הצליחה ובין אם לא.

8. פעולות ההצלחה הצלילה יהודים רבים. במקרים חריגים תוכל הוועדה לאשר הוקהה גם למצילים שהצילו יחידים.

בחוברת זו אפשר למצוא דוגמאות מתוך מאגר המצילים שהענק להם "אות המציל היהודי". חלקם פעלו ביזמתם הפרטית וחלקם פעלו במסגרת מחתרות, תנועות נוער וארגוני.

airope, החל מעליית הנאצים לשטן ועד לאחר סיום מלחמת העולם השנייה. למרות התנאים הקשים, אשר השתו בהתאם לשלב המלחמה ולמקומות השונים, ניכר שפעולות ההצלחה היו דומות וכללו ניצול פרצות בביבורוקרטיה הנאצית, צויף מסמכים, הברחה, הסתרה ומילוט. לעיתים ננקטו פעולות כיוומה אישית ולוויות במסגרות מאורגנות של מחתרות וארגוני יהודים. מאחר שפעולות הצלחה רבות לא תועדו, אין הערכה ברורה של היקף התופעה, ונראה שלא מעט מקרים אבדו לנצח.

הוועדה להוקרת גבורתם של המצילים היהודיים בשואה והענקת אותן המציל היהודי

"הוועדה להוקרת גבורתם של המצילים היהודיים בשואה" פועלת מאז סוף שנת 2000 במטהה להעלות לסדר היום של הציבור בארץ ובעולם את תופעת המצילים היהודיים בשואה. הגרעין הראשון של חברי הוועדה מורכב מצילים, ניצולים ומנהיג המרכז העולמי של בני ברית. היוזם ויושב ראש הוועדה הוא הפעיל החברתי מר חיים רוט, ניצול שואה מהולנד שניצל בעזרת יהודים ולא-יהודים גם יחד, והוא מפעל בהנצחה הבינלאומית " לכל איש יש שם".

הוועדה פועלת לצמצום פער של שבעים וחמש שנה שבמהלכן לא זכו ניבורים אלה לחשיפה ולהוקהה מטעם העם היהודי. לשם כך מקדמת הוועדה פעילות ציבורית בארץ ו בחו"ל בקרב הממשלה, האקדמיה, מוסדות החינוך, קהילות ישראל ומוסדותיהן, וכן ארגונים ומוסדות העוסקים בהנצחת השואה.

מתוך מחויבות לנושא מקימים המרכז העולמי של בני ברית והקרן הקימת לישראל מדי שנה החל בשנת 2002 טקס ייחודי ביום השואה, המוקדש למצילים היהודיים. הטקס מתקיים בהשתתפות מאות תלמידים, חניכי מכינות קדם צבאיות, חיילים, ניצולים, מצילים ובני משפחותיהם. החל משנת 2011 מעניקים הוועדה והמרכז העולמי של בני ברית למצילים היהודיים או לשאריהם את "אות המציל היהודי" כהוקרה למסירות, לתעוזה ולגבורה" שגילו בהצלת בני עמם.

מקורה בח"ל, בשיח ציבורי במדינות שונות, שמתבע הדברים ביקשו להציג את פעולות ההצלה של בני ארצם, והתרכזו בכך הלא-יהודי. כך השתרשה תפיסה שהצלת יהודים נעשתה אך ורק בידי לא-יהודים. על אף העשיה החשובה של הוועדה, עדין לא זכה נושא הצלה של יהודים בידי יהודים לחשומת הלב הרואה, אף שהשואה תופסת מקום מרכזי בחברה הישראלית וบทודעה של העם היהודי.⁷

נראה כי חוסר הנדרת הנושא בספרות המחקר תחת קטגוריה מיוחדת או כתופעה נפרדת נובע במידה רבה מהנסיבות מוקדמות, שררוו בקרב חוקר השואה במשרדי יהודים ומנועה. הנחות אלו החלו להשנות במהלך השנים עם שינויים בכיווני המחקר, אשר התעמקו באישיות של היהודי בשואה ובתגובהו למתרחש, ולא עסקו רק ביודי כקורבן. למרות זאת יש מקום לציין מספר הנחות מוקדמות שעיכבו את חקר תופעת היהודים שהצילו יהודים, והן עדין מייצגות תפיסה רוחות בציבור הרחב. הנחה אחת ראתה בעזרה של המצילים היהודיים לא יותר מתופעה מקרים, פעללה של יהודים נרדפים אשר הייתה להם השפעה מוגבלת מאוד על גורלם שלהם ושל אחרים. דעה זו מובסת על הנחה מוטעית, שקורבן אינו יכול להיות גם מציל.⁸ הנחה שנייה ראתה בסolidarities בין יהודים דבר מובן מaliasיו שאין צורך להסביר את מניעו, או تحتלו הכרה מוחדת, בניגוד גמור לעזרה מצד לא-יהודים, הסותרת הנחות מסורתיות על אודות "שנאת עשו ליעקב". הנחה נוספת הייתה שיהודים היו קורבנות פסיביים, חלקים בינם לבין עצמם, ושםנהגי קהילות רבים היו לא יעילים במקרה הטוב ומשתפי פעולה במקרה הגורע.⁹ חלק מהסיבות לכך שהמחקר לא התיחס לקטגוריה

אות המציל היהודי

הסיבות לחוסר העיסוק בתופעת הצלה יהודים בידי יהודים במסגרת זיכרון השואה

הצלת יהודים בידי יהודים במהלך השואה נדונה בספרות כבר בשנות החמישים של המאה העשרים, אך לא תחת הכותרת הזאת, אלא חלק מחקרים על ההתנגדות לנאצים, על מעשי היודנרטט, על תנועות המחרת יהודיות בארץות השונות ובהקשר של סולידריות יהודית ואנושית. התגברות העניין הציבורי במצילים הלא-יהודים - "חסידי אומות העולם" - גרמה לא אחת ליידר התייחסות ליהודים המצילים, גם במקרים שבהם יהודים ולא-יהודים חבו יחד למען אותה הצלה. לתוצאה זו תרמה גם העובדה שהתחפחות הדין הציבורי ב"חסידי אומות העולם"

7. מילגרם, "עלתה אתי בגורלי", עמ' 17.

Nechama Tec, "Who Dared to Rescue Jews and Why?", in Jacques Semelin, Clire Andrieu and Sarah Gensburger (eds.), "Resisting Genocide: The Multiple Forms of Rescue", New York: Columbia University Press 2011, p. 110.
Idem., "Reflections on Rescuers", In: Michael Berenbaum & Abraham. J. Peck (Eds.), "The Holocaust and History", Bloomington: Indiana University Press, 1998.

Bob Moore, "Survivors: Jewish Self-Help and Rescue in Nazi-Occupied Western Europe", Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 8.

או משוערות של הגרמנים ועווריהם שפגמתם לפוגע ביהودים"... "כאן בארץ הגבורה היחידה שהעירicos הייתה עמידה מול האויב עם נשך ביד".¹³ הצלחה של יהודי על ידי היהודי נתפסה כמעשה מובן מאליו וכמחויבות טבעית בעם שבו "כל ישראל ערבים זה זהה".

תהליך חשיפה מסודר של מצילים הוא תהליך שמתעצב בהדרגה. כפי שכותב אברהם מלגרט בספרו על תהליך איתורו "חסידי אומות העולם" אשר החל לחדודת הציבור בהדרגה. התהליך "החל בסוף שנות ה-60, ועד 1980 הוכרו כ-3,500 חסידיים בלבד מקרב כ-25,000 שזכו להכרה עד סוף שנת 2013".¹⁴ היעדר תהליך מקביל לגבי המצילים היהודים והזמן שהוקדש לקביעת אמות מידת הגדרת מיהו מציל יהודי הוסיף לדחית הטיפול בתופעה.

תגבות חוקרים לחשיבות הנצחת המצילים היהודים בשואה

היום, כמשמעותו שנה לאחר השואה, ובהתכלות כוללת על הדברים, ברור כי מעשי ההצלה הללו של היהודים אשר היו תחת הכובש הנאצי ראויים להכרה, להנצהה ולהוקרה כמעשי גבורה של אנשים בעלי תושייה, שעל אף שהיו נרדפים בעצם סייעו להצלת יהודים אחרים. ברור כי פעולותיהם הביאו להצלתם של רבים, ובזכותם חיותם ביום בעודם מאות אלפי יהודים. لكن, כפי שכותב מרדכי פלדייאל (Mordechai Paldiel), יש לספר את סיפורם של מצילים אלה, אשר נאבקו כדי לשרוד בדיקון כמו אחיהם, ובנוספ' לכך "השתמשו בכושר המזאה ואזרו אומץ במאיץ על אנושי הערים על האויב ולעודד יהודים לפעולות הצלה, והצלחו כך להציל אלפי יהודים. מגיע יהודים אלה מקום של כבוד בפרטן היהודי".¹⁵

פטריק הנרי (Patrick Henry) מצביע על כך

mobachanat shel yahudim matzili yahudim, alia den bnosha bahaksher shel solidriot yahudit, temon gam bnesivot haobiyektiyot haavot: lenisyonot olfei hatzla shbiciyu yahudim bchannaim miyochdim, bkerb frtzim bivurat o bofeilot bzhut sheolaah bmasgerat mchtrrot calilot asher feulo bssibba uvinat o bo mchanoat nazim vcdoma, heh avpi zoharot vchasharot. bchannaim hamsokinim aleh, vmpat zoharot vchasharot hmrabot hraoyot lefeilot mn hsoog zeh, ain plala shstamro tuvot vrosimot shehi uolot lahemid bscenna at hmatzilim vat yahudim shaotam niso lahat.¹⁶ Benosf lkn, heh cnraa nisyonot hatzla, bfrut alu shnunuso ulidiyichidim, asher laatzlho, vbmkrim rbbim la nsharo udim vudiyot cdi lsqer vlnatzih othem. zat bningod lefeilot hatzla bhipkim rchavim yotter shnunuso ulidiyi aragonim, tenuot noar ao frtzim, shravim mham shrdvo vhem ykelo lahud. laachor hmlacha ul feilot hatzla shboczu bmaheca. gam mkrab hmatzilim shshrdvo, nmnu rovim mlspr at meushi gboratam. cdvari soni shi, ci laachor shagnua laeretz "cl cr habiyisthi shaniy nizolat shoa! [...]. vgm cn bera, cl hzman dbaro ul gtu orsha vokr shlomo vanehnu la lohmanu. ud shabnati shbutzim hmlacha shoro uzo zo gam mlahma zeh la pchot masher mlahma bmkom aher. abel az habiyisthi".¹⁷ heh zeh chlk maotno "halm sl shairit hplita vhpur bina ln haer - israelim", cpfi shmcenna zat chna bilonka.¹⁸ feilot hatzla rovot kootlego tachat hcochrot "hantegdut", monch asher tam at roch hakopeh bimi tkomot hamadina, shmanigia niso lagadira vltapeh zotot laoamit. hagdara brorot zo shel monch "hantegdut" apsher lmazoa bspiro sl yahoda baovar, hrhorim ul shoa: "cl fuolah kbutzitit shnnukta behcerah cnegd chokim, feilot o coonot ydoutot

10. מלגרט, "עלתה אתי בגורלי", עמ' 18.

11. שכתוב קטעים מראיון עם סוני שי מיום 30 בינואר 2013.

12. חנה בילונקה, "אחים זרים: ניצולי השואה במדינת ישראל 1948-1952", ירושלים: יד יצחק בן צבי 1994, עמ' 59.

13. יהודה באואר, "הרהורים על השואה", ירושלים: יד ושם ואוניברסיטת בן-גוריון, 2008, עמ' 127.

14. מלגרט, "עלתה אתי בגורלי", עמ' 17.

אחד באותו מבצע הצלה, יחד תכננו יחד חרפו את נפשם, יחד הצליחו במה שניسو לעשות יהודים ניצלו בזכותם, האם יעלה על הדעת להזכיר את הלא-יהודי שבשנים, בדריכים רבים וטובות, כנהוג ביחס ל'חסידי אומות העולם', ולעבור בשתייה על חלקו של היהודי באותו מאץ הרואין? הבדיקה צו היא בעניין בלתי מוסרית בהחלה".¹⁷

לסיום סקירה זו, להלן ציטוט ממכתבים שכתב אלברט איינשטיין (Albert Einstein) ליהודים שעסקו בהבאת פליטים יהודים מגרמניה לארכוז הברית ביוני 1939: "אין לנו אמצעים אחרים להtagוננות אלא הסולידריות שלנו והידיעה שהמטרה שלמענה אנו عملים כה חשובה וקדושה".¹⁸

אוסף פעולות ההצלה שרכז בחוברת זו מנסה לספר את סיפורם של המצילים היהודים ואת כוונוניהם ופעולם. علينا לזכור את הלא-יהודים אף גם את היהודים "שעשו את הדבר הנכון והוכיחו שגם בשעות החשוכות בהיסטוריה האנושית, רוח האדם מנצחת".¹⁹

שייהודים שיחקו תפקיד חשוב ברוחבי אירופהכבושה בהצלחה של יהודים אחרים", וכך היעדר הוקרה ליהודים שהצלו יהודים גורם ל"מצב מוזר שבו נוצרים שהצלו יהודים וייהודים שהמירו את דתם לנצרות והצלו יהודים, מופקרים כחסידי אומות העולם, אך מעולם לא הכירו ביהודים שהצלו יהודים. עמידה על הבדלים אלו מפוגגת את רוח העשיה של מרבית המצילים - יהודים ונוצרים כאחד - שלא חשבו במונחים אלו של הבדלים דתיים כאשר ביצעו את מעשי הגבורה האלה... אנו מחללים את זכרם של המצילים - יהודים ונוצרים גם יחד - כאשר אנו תוחמים אותם בקטגוריות שנשומותיהם האצילות התעלמו מعليהן. עברו מרבית המצילים "יהודתו" של האדם שניצל מעולם לא הייתה גורם מכريع".¹⁶ יש להעיר, כי הצלה מטעמים של "סולידריות יהודית" בלבד הייתה מדויקת רק בחלק מן המקרים, וכן נועד להשתמש במונח סולידריות אנושית ויהודית.

על ההבדל ביחס שבין "חסידי אומות העולם" לבין יהודים שהצלו יהודים עמד גםASA כשר בכתבו: "לו יתואר, שבנסיבות מסוימות עסקו היהודי אחד ולא-יהודי

מחתרת תנועות הנוער הציונית, 1944

הציונות בהונגריה שמתנהלת השמדה שיטית של היהודי אירופה על ידי הגרמנים.

בפברואר 1944 הקימו נציגי תנועות הנוער הציוניות את "וועדת ההגנה". הוועדה הורכבה מרבעה חברים, לאון בלאט (Leon Blatt), הנער הציוני, דב אברהםצ'יק (Avrahamchik), Menahem Klein (מנחם קלין), מכבי בני עקיבא, מנחם קלין (Menahem Klein) (מקביה), משה אלפן (Moshe Alpan), השומר הצער, ולמפקדה נבחר משה רוזנברג (Moshe Rosenberg, רוזנברג). נקבעו תחומי פעילות ואחריות של המשתתפים, למקורה של כיבוש הונגריה על ידי הגרמנים, כגון: הקמת בונקרים, אגירת מזון,

בשנת 1940, בעת מלחמת העולם השנייה, הצטרפה הונגריה למתקינות ה"ציר" (גרמניה, איטליה, יפן) שנלחמו ב"בגלות הברית". באותה שנה סגר משרד הפנים ההונגרי את הסניפים של הפדרציה הציונית בעיר השדה, פרט לבודפשט (Budapest), ואסר את פעילותן של תנועות הנוער הציוניות. תנועות הנוער הציוניות המשיכו לפעול על אף קטנה, בשמות שונים, והפיגישות התനועתיות התקיימו בבלתי פראטיים. המפגשים הבין-תנועתיים של הפעילים התקיימו במשרד הארץ ישראלי ובשלכת קק"ל, שהמשיכו לפעול בבודפשט ללא הפרעה. בסוף שנת 1943 ובתחילת 1944 היה ברור להנוגות תנועות הנוער

16. Patrick Henry, "Jewish Resistance against the Nazis", Washington D.C.: The Catholic University of America, 2014.

17. ASA כשר, מכתב מיום 17.5.2016

18. דן ירDENI, "הארץ", 28.01.2019, מכתב שכתוב אלברט איינשטיין על כח העמידה היהודי.

19. רון פרשאOR, מתוך נאומו באום, בפני העצרת הכללית, יום הזיכרון הבינלאומי לזכרם קורבנות השואה 27.1.2014

לבודפשט. יש תיעוד בכתב משנת 1944 על כ-200 שליחים שהגיעו ל-300 קהילות ומחנות עבודות כפייה. בהונגריה הייתה "מחתרת תנועות הנוער הציוניות" הארגון היחיד שיזם וביצע את השילוחיות המוסכנות להצלת אחרים. מבין השליחים האמיתיים נזכיר את דוד גרינולד (David Grünwald), שמואל לוונהיימ Yaakov (Shmuel Löwenheim), יעקב סמושי (Eliezer Kadmon), אליעזר קדרון (Szamosi), ישעיהו רוזנבלום (Yeshayahu Resenblum) אפרים אגמון (Ephraim Agmon), אשר ארני (Arani), תמר בנשולם (Tamar Benshalom), שושנה (Arani), ברצל (Hana Ganz), חנה גנט (Shoshana Barzel), משה ויסקופף (Moshe Weiskopf), שרה כוכבי (Ephraim Nadav), אפרים נדב (Sarah Kohavi), חדוה סנטו (Hedva Szántó), נשקה גולדפרב Menachem (Neshka Goldfarb), מנחם צבי קדרי (Betzalel Adler), בצלאל אדר (Tzvi Kadari), פנחס רוזנבוים (Pinhas Rosenbaum), יוסף גרדוש (Joseph Gárdos). והרשימה לא שלמה...).

דרך המילוט הייחודית כדי שלא להישלח למACHINE ריכוז ולמחנה השמדה, למות בטוח, הייתה העלייה - לבסוף אל מעבר לגבול רומניה, לכיוון ארץ ישראל, פלשתיינה דاز. כך הchallenge המאורגנת של הנוער היהודי (טיוול - זה היה שם הצופן העברי, גם בפי המבריחים המקצועיים) לרומניה דרך ערי הגבול סגד (Szeged), קולוז'וואר (Kolozsvár), ביקיש'אבא Nagyvárad (Békéscsaba) הפעילים במלוכה מסוכנת זו נזכיר את חנה גאנץ, אשר ארני, משה אלפן, יעקב דיושי (Yaakov Diósi), אפרים אגמון, יהודה לוי (Yehuda Levi) ומנחם צבי קדרי.

. מבצע ההבראה המאורגן נפסק ב-23.8.1944. רומניה החליפה צד, ה策טרפה לברית המועצות במהלך מלחמתה נגד גרמניה, והגבול הרומיני-הונגרי הפר לשדה קרב. לפי הרישומים בספרי הקהילות של הערים ארד

רכישת נשק ודאגה לתעודות מתאימות לפעולות מחתרתיות. הייתה זו הנחת היסודות ליצירת מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה.

ב-19.3.1944, כאשר הגרמנים נכנסו להונגריה, הבינה הנהגת תנועות הנוער הציוניות שיהדות הונגריה, המונה כ-900,000 נפש, ועוד כ-70,000 פליטים יהודים שנמלטו מהארצות שנ拯שו על ידי הגרמנים קודם לכן, היא שארית יהדות אירופה. חובתה ואחריותה של הנהגה לעשות את הכל, את האפשרי ואת הבלתי אפשרי, על מנת להציל את היהודי הונגריה ולהכשיל את מיזמת הגרמנים ושותפיהם להשמידם.

השתלטות הגרמנים על הונגריה פתחה את השליטונות ההונגריים וגם את המוסדות היהודיים, מלבד הנהגת תנועות הנוער הציוניות. כבר בليل ה-19 בمارس ולמחרת, בשעה שארגונים אחרים עוד לא הגיעו ולמחרת, עזעה שארגונים אחרים המצב, הגיבה הנהגה. ראשי התנועות הורו לחבריו התנועה הבוגרים, מעל גיל 17, להחליף את זהותם לזהות ארית (אריזציה) ולרדת למחתרת. בזאתם החדשה לא יכולו עליהם החוקים האנטי-יהודים שיבאו, והם יהיו חופשים לפעול ולהציל אחרים. החלטה אסטרטגית זו הייתה תחילתה של הפעולות המחתרתיות. ביום כניסה הגרמנים להונגריה קמה "מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה" (The Zionist Youth

. (Resistance Movement in Hungary בד בבד עם האריזציה החליטה "מחתרת תנועות הנוער הציוניות" על שני מבצעי הצלחה:

- שיגור שליחים לקהילות היהודיות, בפרובינציה ולמחנות עבודות הכפייה

- הברחת הנוער היהודי אל מעבר לגבול הרומיני לכיוון ארץ ישראל

"מחתרת תנועות הנוער הציוניות" שלחה ביוזמתה שליחים לפרובינציה, לקהילות המנותקות ולמחנות עבודות הכפייה, על מנת להתריע על הצעדים האנטי-יהודים ה知己ים: על הגטואיזציה, על הגירוש מהתקבב ועל מטרת הגירוש. השליחים הביאו תעודות מתאימות, כסף והוראות שישיבו לנוער היהודי לבסוף

יחידה צבאית. להביא את משלוח המזון בשלמותו אל היעד - זו הייתה המשימה העליונה של "המחתרת". המשימה הייתה מסוכנת למלווים וגורלית לאלפי הילדים. אחדים מהמלווים המסתורים קישרו את חיהם. בתקופת השלטון הרצני של "צלב החץ", בתקופת המצור ובעת הקרבנות על בודפשט הקימה "מחתרת תנועות הנוער הציוניות" 55 בתילידים, הפעילה וקיימה אותם, והצילה כ-6,000 נפשות שרדתו. זה סייר יהודי ולא נחשף, שהתרחש בזמן מלחת העולם השנייה.

משנת 1941 ייצגה השגרירות השווייצרית בהונגריה מדינות רבות שניתקו את קשריהן עם הונגריה בשל המלחמה. ביניהן ייצגה השגרירות את בריטניה הגדולה וגם את עניניו ארץ ישראל (כחلك מהאימפריה הבריטית) ואת סיורו העלייה לארץ ישראל. שלושה שבוטות לאחר הצלחת הפלישה של כוחות "בעלות הברית" לנורמנדי (Normandy, 6 ביוני 1944, פתיחת "החזית השנייה") אישר פורום שרים הממשל ההונגרית את התזכיר של שגרירות שווייץ: אפשר למשם את 7,800 הסרטיפיקטים שבשרות המשרד הארץ ישראלי בבודפשט אשר הונפקו בידי הרשות לפולשטיינה.

ב-24.7.1944 נפתח בבודפשט, ברחוב ואדאט 29 (Vadász), ב"בית הזיכוכית", משרד לרישום בקשות העלייה ולארגון העלייה תחת שלט: "מחילת ההגירה, יציג אינטראסים זרים, שגרירות שווייץ". עד לסיום התהליכי האדמיניסטרטיביים של ההגירה קיבלו המבקשים אישור שלפוי הם רשומים בדרךcouן קולקטיבי, ועד ליציאתם מהונגריה הם אזרחים שווייצריים ונמצאים ביחסות הנציגות השווייצרית. מסמך זה מוכר בשם תעודה חסות (Schutzpass).

"תנועות הנוער הציוניות" דרשו את ייצוגן ב"בית הזיכוכית", בניין שננהה ממعتمد אקסטריטורילי. החל מחודש אוגוסט פעל בתוך הבניין משרד שעלה דלוות השלט: "מדור החלוץ", בניוהולו של רפי בנשלאום (Rafi Benshalom). בחדר זה חימשו פעילי "המחתרת" את חברים בתעוזות מתאימות. כאן קיבלו חברי "המחתרת" את משימותיהם, פה תודרכו המועמדים

(Turda) כ-15,000 בני נוער יהודי עברו את הגבול באופן בלתי לנמלי בפרק זמן שבין החודשים אפריל - אוגוסט 1944. מבצע הברחה זה, שהצליל את המשתתפים בו ממוות בטוח, חסר תקדים בהיקפו במלחמת העולם השנייה באירופה הכבושה על ידי הגרמנים.

ב-15.10.1944, לאחר תפיסת השלטון בידי מפלגת "צלב החץ" הפשיסטית, החלה הרדיפה האכזרית של היהודי בבודפשט. מדי יום הצטו יהודים, גברים ונשים, מקבוצות גיל שונות להティיצב לעבודות כפייה. בעקבות צויה ההטייבות השונות נעלה האוכלוסייה היהודית הבוגרת בבודפשט, ילדים רבים נשארו ללא הורים. אז התחילה תנועה ספונטנית: שכנים ואחים בוגרים הופיעו במשרדי "הצלב האדום הבינלאומי" ברוח' מירלג (Mérleg) 4, והשאירו שם את הילדים שנותרו ללא הורים. הנער הציוני שבמחתרת הגיב מיד. בתוך פרק זמן קצר הוקמו 55 בתים ביחסות "הצלב האדום הבינלאומי", במסגרת מחלקה A, שבראשה פעל נתן (אוטו) קומוי (Ottó Komoly), נשיא ההסתדרות הציונית. נשכוו מבנים מתאימים, נרכשו מצרכים בסיסיים, התרבותו צוות מדריכים-מטפלים מקרב חניכי התנועות, נתמנה סגל אדמיניסטרטיבי וכלכלי, הוצבו שומרים, ונתלה שלט בחזית המבנה: "בית זה נמצא בחסות הצלב האדום הבינלאומי".

"מחתרת תנועות הנוער הציוניות" דאגה לאספקה רציפה של מזון בסיסי לבתי הילדים, ובchodשי החורף הקרים - גם לחומרו הסקרה. ערבי - ערבי נפגשו הנזירים ברנד (Hansi Brand), מנהלת אגף הכלכלת של מחלקה A, רודולף וויס (Rudolf Weisz), האחראי על ההובלה, ואפרה (אפרים) אגמון (Efra Agmon), נציג "מחתרת תנועות הנוער הציוניות". השלשה החליטו לאייה בית ילדים, לאייה "בית מוגן", או לגטו המרכזי ברובע השביעי ישלח מהר מהמלאי, מה לשולח, מאייה מحسن ובאייה אמצעי תחבורה. תפקיד "מחתרת תנועות הנוער הציוניות" היה ללוות את העגלות, להגן על משלוחי המזון מפני התנקוליות של קבוצות חמימות של אנשי "צלב החץ", או מפני החרמה שירירותית של

באוקטובר-נובמבר 1944 החל המרוץ המטורף לחיים. הגברים היהודים בני 16-60 והנשים בנות 16-40 הצטו להתייצב לעבודות כפייה למען מערכת הגנה וביצורים סבב כפיה הועברו על ידי הצבא ההונגרי לגרמניה (26 באוקטובר). צעדות המותם המשיכו של יהודים עובדי כפיה הועברו על ידי הצבא הגרמני לאנגליה (26 באוקטובר). צעדות המותם המשיכו של נשים, ילדים וזקנים יצאו לדרך (6 בנובמבר), ובו בזמן, החל מ-2 בנובמבר נשמעו רעמי הקטיושות הרוסיות במרחק 20-12 ק"מ מבודפשט. "מחתרת תנועות הנעור הציניות" יזמה מפעל הצלה אדריכלים ובעלי מלאכה יומרנית מבין כותלי "בית האזוכיות": לספק תעוזות חסות שווייצריות לכל דורש, להרוויח זמן, לדוחק את הקץ!! החלו בהדפסת עשרות אלפי תעוזות חסות והפיצון באמצעות חברי המחתרת מ"בית האזוכיות", ממשרדי "הצלב האדום הבינלאומי" (ברח' מרילג 4, ברח' אראוש 52, בשדר' יודף) ומ"הكونסוליה השווייצרית" החדשה ברח' פרצל מור 2-4, שהוקמה במיוחד לשם הפצת תעוזות חסות שווייצריות לציבור הרחב. לפני הבית, בכיכר סאבדשאג, שמרו פרשי המשטרת על ההמון ש"הסתער" על הקונסוליה החדשה, בשעה שפרק רבס (Peretz Révész) ואברי פיגנבוים (Avri Feigenbaum, פרופ' אנדרו פאברי) פיעילי "מחתרת תנועות הנעור הציניות", שהציגו את עצם כפידי הקונסוליה, חתמו על תעוזות החסות. יחדות של אנשי עבודות כפיה הוחזרו בעזרת תעוזות אלה מן הגבול הגרמני. בין הוגיו ומבצעיו של מפעל הצלה עצום ומוצלח זה יש להזכיר את אלכסנדר גרוסמן.

בחודשים מאי-יוני 1944 התארגנה ברית אנטי-גרמנית בשם "החזית ההונגרית" (Magyar Front) בהשתתפות כמה מפלגות ואיישים ממთגדי המשטר. כאשר המשתתפים הגיעו להחלטה על צעדים קונקרטיים, דהינו לפעול נגד המשטר במחתרת, הם הזדקקו לטעותות מתאימות. בהיעדר מנגןן מתאים משליהם, פנו נציגי כל הקבוצות, משתתפי הברית האנטי-גרמנית, אל "מחתרת תנועות הנעור הציניות" אותה בקשה: לספק להן מסמכים שיאפשרו לשנות את זהותם ולבצען פעולה במחתרת. כל בקשوتיהם

לבירה מהבר לגבול, לכאן הגיעו המסרים המוצפנים על גיבת גבול שעלה יפה, מקום זה סייעו את השליחים-הקשרים למחנות העבודה ההפוכה. אל "בית האזוכיות", לחדר החלוץ, הגיעו הידיעות על חברי "מחתרת" שנlapsו או נכלאו, ומהם דאגו לפודם מהшиб. ב"מדור החלוץ" התנהלו גם הדינום והמשא ומתן עם נציגי קבוצות אנטי-גרמניות על שיתוף פעולה. כל הפעולות הזאת בחדר "מדור החלוץ" התחילה ללא ידיעת הנהלת "בית האזוכיות" ולא ידיעת הקונסול השווייצרי קרל לוט (Carl Lutz). גם התייעצויות של הנהגת "מחתרת תנועות הנעור הציניות" התקיימו משלב זה בין כותלי "בית האזוכיות" והARTHUR, ולא עוד באטרוי מפגש מזדמנים ומסוכנים, בבתי קפה ובפארקים.

במחצית השנייה של אוקטובר, לאחר תפיסת השלטון בידי מפלגת "צלב החץ", נפתחו שעריו "בית האזוכיות" ביוזמת אלכסנדר גרוסמן (Grossmann), שבו מצאו את מקומם עיריקים ממחנות עבודות ההפוכה, משפחות הפעילים הציוניים, חברי "המחתרת" - חניים תנועות הנעור - ואחרים. בנובמבר הוכב שלט שగירות שווייך גם בבניין ברחוב ווקרלה 17 (Wekerle, היום Hercegprímás). שם התקבצו 700 יהודים. בחודש דצמבר שברו את הקיר המפריד בין המרתף לבין המרתף של הבית השכן, רח' ואדאס 31, הבניין הנטוש של התאחדות הcadrogel ההונגרית, והשתכנעו שם כ-1,000 חניים תנועות הנעור בפיוקדו של ד"ר שמישון נתן (Natan Shimshon). במחתרת תנועות הנעור הציניות" ארגנה את החיים הפנימיים בכורת של שלושת המבנים. מבין רבים נזכיר את משה בידרמן (Moshe Biedermann), שמחה הונולד (Simha Hunwald) ובנימין פיגנבוים (Benjamin Feigenbaum) מבנים) מצאו מקלט בטוח מעל 4,000 יהודים, שזכו להגעה ליום השחרור בידי הצבא האדום, 18 בינוואר 1945. הבית שנבחר לשמש משרד לארגון הגירה (עליה) הפך למקלט עצום ליהודים נרדפים - גם בזכות "מחתרת תנועות הנעור הציניות".

ע"ש זמלוייס. נוכחותם היום-יומית של צוותים אחדים בגיל של יתר הסטודנטים השתלבת באווירת המקום. בתחילת דצמבר לא הופיע במועד שנקבע לו ברוך אייזינגר (Baruh Eisinger), איש הקשר בין בית המלאכה לבין העולם החיצון. הוא לא הופיע גם במועד מאוחר יותר. על פי החוקים הבלתי כתובים של המחרטה, בית המלאכה עזב את המקום מיד. ב-21.12.1944 נתפסו במקום "העובדת" החדש, סניף של משרד מהנדס העיר בודפשט בשדרות ארץ'יבט 13, שלושה מחברי צוות בית המלאכה, עם הצד המלא. השלושה, דוד גור, מיקי לנגר (Miki Langer) ואנדריי פאברי נחקרו באכזריות במשרדי מפלגת "צלב החץ" ברובע השישי. מעוזמת העינויים הוצאה את נשמתו מיקי לנגר במשרדי "צלב החץ". השניים שנותרו בחיים נלקחו לבית הסוהר המרכזי המרכז שסדרות מריגיטי, שם המשיכו לחקור אותם תוך תוק עינויים. ב-25 בדצמבר, מבצענו נזעך, שחררה אותנו הנהגת "המחתרת", ואיתם עוד 118 אנשי מחתרת שהיו כלואים במקום. ביניהם היו חברי הנהגת דרום-הבונים: נשקה וצבי גולדפרב Ze'ev (Neshka & Tzvi Goldfarb) ואיזיקוביץ' (Eisikovics) אלוי שלו (Eli Shalev) ועוד רבים מרכזים נוספים. בין חברי הנהגת המחרטה שנייהו בהצלחה את מבצע השחרור הנזעך מבית הסוהר המרכזי נמנעו משה אלף, פרץ רבס, יצחק הרבסט (Yitzhak Herbst) ואפרה (APERIM) אגמון.

באירופה הכבושה על ידי הגרמנים, במהלך מלחמת העולם השנייה, יש מקום בולט וחשוב לבית המלאכה המרכזי להכנת עדויות של "מחתרת תנועות הנוער הציוניות" בהונגריה, מבחינת כמות התיעוד, מבחינת גיון המסמכים ובבחינת הישגיהן של פעולות ההצלה-ההנגדות אשר בוצעו בסיווע עדויות מתוצרת בית המלאכה של "המחתרת".

פעולות ההצלה-ההנגדות של מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה ב-1944 הן ייחודיות:
- ייום הברחת C-15,000 בני נוער לרומניה, והצלתם משילוח לאושוויץ (Auschwitz) וממוות בטוח.
- שיגור 200 שליחים לקהילות היהודיות ולמחנות עבדות כפייה, כדי להתריע ולהציל.

נענו. המסתכנים העיקריים ששספקו לקבוצות שפעלו נגד המשטר היו: תעודה על רישום מגורים קבוע, מסמכים צבאיים, תעוזות של עובד מפעל צבאי. בין הקשרים שנוצרו באמצעות שותפות המאבק נגד המשטר יש לציין את האישים פאל Demény Kádár Iván, Sólyom László, Galambos Futó Sándor תנועות הנוער הציוניות" היו בקשרים עם החוגים הליברליים באמצעות פאל פאברי (Pál Fábris), עם קבוצת קצינים של בעלות הברית שברחו מהשבוי הגרמני, דרך ואן דר וואלס (Van der Waals), עם אחרים. החוגים האנטי-גרמניים סייפקו דירות, מקום מסתור ומקומות העבודה לחבריו "מחתרת תנועות הנוער הציוניות". מחתרת ההצלה-ההנגדות של תנועות הנוער הציוניות, מחתרת יהודית קטנה ונרדפת, שיתפה פעולה וסיעה בצורה מכובדת להתרוגנות האנטי-גרמניות המקומיות.

התעודה - התעודה המכונה הייתה הנשק המקורי של "מחתרת תנועות הנוער הציוניות", ובית המלאכה להכנת עדויות היה לב ליבה של "המחתרת". צוות מוסווה ויעיל ייצר את התהමשות היום-יומית עבור מבצעי הצלה של "מחתרת תנועות הנוער הציוניות" ובעור קבוצות הההנגדות האנטי-נאציות בהתאם לדרישות המשتنות. דוד גור (David Gur) צורף לצוות בית המלאכה להכנת עדויות במרץ 1944, שם פעלו כבר דן צימרמן (Dan Zimmermann) ושרגא ויל (Weil Shraga). תוך זמן קצר הפך דוד גור לאחרי להפעלת בית המלאכה ולהפיכת הייצור "מחויות עילית" למוגלם לדרישות הזמן, וליצור המוני: השגת טופסי עדויות, הכנת חוותות ופתרון בעיות לוגיסטיות-كونספירטיביות.

מסיבות בטיחות ומסיבות קונספירטיביות החליף בית המלאכה המרכזי של "המחתרת" את מיקומו ואת הסוואהו חמש עשרה פעמים בפרק זמן של עשרה חודשים. בימים שלאחר תפיסת השלטון בידי "צלב החץ" פעל בית המלאכה ברחוב באROSS, בבניין הספרייה של אגודות הסטודנטים הפשיסטיות (Csaba Egyesület Bajtársi), שהשתתיכה לאוניברסיטה

פעילי מחתרת תנועות הנוער הציוני בהונגריה (1944)

לפי דברי פרופסור רנדולף ברהם (Prof. Randolph L. Braham) פועלות "מחתרת תנועות הנוער הציונית בהונגריה" היו ההתנגדות המאורגנת היהודית נגד המשטר הרצחני ששרר בהונגריה ב-1944, מאז כניסה הגרמנים. מפעל ההצלחה היהודי, רחב היקף ובעל היישגים המרשימים של "מחתרת תנועות הנוער הציונית" ב-1944, בעת שלטו בהונגריה משטפי הפעולה עם הגרמנים, ובעת שלטון הפשיסטים ההונגרים, רשם דפים מזהירים בדברי ימי יהדות הונגריה, ללח וחשראה לדורות.

דוד נור

מרץ 2020

ספרות מומלצת:

- אשר כהן: המחתרת החלוצית בהונגריה 1942-1945, הוצאת הקיבוץ המאוחד, המכון למחקר תקופה השואה, אוניברסיטת חיפה 1984 (יש מהדורות באנגלית ובהונגרית).

- הדפסה והפצת "תעודת חסות" לעשרות אלפי יהודים.

- הקמה והפעלת חמישים וחמשה בתילדים, הצלת שששת אלפי נפשות - אין לפעלויות כזאת אח ורע. בשנת 1944 קראה הנהגת "מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה" את תומונת המציאות הפוליטית והחברתית בעת שבר קיצוני של ההיסטוריה, הגיבה תגובה מיידית ומעשית, קבעה משימות הצלחה, קיבלה על עצמה אחריות על חיים ומות. הנהגה השכילה להציג אחריות והפעילה את חברי "המחתרת" במעגלים מתרחבים. אנשי "המחתרת" הסתמכנו ביודען בהצלת חבריהם ובהצלת רבבות יהודים שלא הכירו, ברוח הסולידיידיות היהודית והאנושית.

החלומות הנהגות "המחתרת" על פעולות ההצלחה היו אוטונומיות. הן לא קיבלו הוראה מאיש, לא במקום ולא מחו"ל. לפעילי "המחתרת" הייתה אפשרות בכל רגע נתון למלא את עצםם. הם לא עשו זאת. הם נשאו על

משמרתם והסתמכו שוב ושוב בהצלת אחרים. הנהגת "המחתרת" השכילה לפעול ולהפעיל במצטי הצלחה את כל זרמי תנועות הנוער הציונית בהונגריה בהרמוני ובсолידיידיות, וחויבו בה הנוער הציוני, מכבי הצעיר, דרור הבוגרים, השומר הצעיר ובני עקיבא תחת קורת גג אחד. כל זאת ללא יריות, ללא מחלוקת אידיאולוגיות או אישיות. אחד מגורמי ההצלחה של ממציעי הצלחה בהונגריה טמון - ללא ספק - בשיתוף הפעולה הבין תנועתי הטוטלי בתקופה שבhonegrיה שלטו משטפי הפעולה והפשיסטים. פעולהות "המחתרת" הייתה ממשמעות חברותית-פוליטית לציבור היהודי הרחב. בשלתי שלטון פרנץ סלאשי (Ferenc Szálasi) ראה הציבור היהודי בבודפשט באנשי "המחתרת" ובראשיה הנהגה אלטרנטטיבית של היהודים.

הנאצים הגרמנים והפשיסטים ההונגרים התקONOו להשמיד את היהודי הונגריה ולא להשאיר להם זכר. "מחתרת תנועות הנוער הציוניות" העזה והתעמתה עם תוכניות אלה והצלחה להציל מעל 30,000 נפשות, תנועות הנוער הציוניות עללו מחורבות המלחמה חבולות, אך הבינו שבאותם לב ובהקרבה נעשה הבלתי אפשרי.

Research of the History of the Zionist Youth Movement in Hungary 2001.

- David Gur: Brothers for Resistance and Rescue, Edited by Eli Netzer, The Underground Zionist Youth Movement in Hungary during World War II, The Society for the Research of the History of the Zionist Youth Movement in Hungary 2007, 2010.

- Gábor Kádár, Christine Schmidt van der Zanden, and Zoltán Vági: Jewish Resistance and Self Rescue in Hungary, in: Patrick Henry (ed.): Jewish Resistance against the Nazis (pp. 519-546), The Catholic University of America Press, Washington, D.C. 2013.

- רפי בנשлом: נאבקנו למען החיים, הוצאה מורשת וספרית פועלים 1978, 1977, 1978.

- דוד גור: אחים להטנגדות ולהצלחה: מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה בעת מלחמת העולם השנייה, עורך אלי נצר, הוצאה העמומה לחקר תנועות הנוער הציוניות בהונגריה 2004.

- אביהו רונן: הקרב על החיים, הוצאה יד יער 1994.

- Asher Cohen: The Halutz Resistance in Hungary 1942-1944, Institute for Holocaust Studies of the City University of New York 1986.

- Rafi Benshalom: We Struggled for Life: The Hungarian Zionist Youth Resistance During the Nazi Era, The Society for the

הצלת על ידי תנועת היהודיות בצרפת²⁰

לוחם בנאצים, והם קיבלו עיטורי מלחמה. כ-30,000 יהודים מתוך כ-320,000 יהודים שהיו בצרפת בראשית המלחמה (המספר כולל פליטים יהודים מבלגיה) ניצלו מידיו הנאצים ומידי הצרפתים. לרשומות התנגדות היהודית חלק חשוב בהצלחה זו. תנועת התנגדות היהודית בצרפת שלימה מחיר יקר: כמאהים חברי התנועה נהרגו במהלך פעילותם המחתרתית.

ארגון הגג הקיף את תשע רשותות התנגדות יהודיות שנסקור להלן: "הצבא היהודי" (Armee A.J. - Juive), "הצופים היהודיים", תנועת "הנוער הציוני", אוז"ה - "רשות גארל" (OSE - Garel), הרבנים של המחנות, ועד הסיעום של רחוב אמלון (Amelot), "שירות אנדרה", "רשות מוסה עבadi" (Moussa) ו"הקבוצה ההולנדית".²²

רשומות התנגדות היהודיות בצרפת פעלו בין יוני 1940 לספטמבר 1944. כל אחת מהרשומות הוקמה כגוף נפרד ואוטונומי, ועם זה הן שיתפו פעולה ביניהן בעVELOות שונות, ולעתים קרובות חברים בראשות אחת פעלו גם במסגרת של רשות אחרת. הרשותות פעלו בתחוםים מגוונים: הצלה אפיפילדים ומבוגרים, הנפקת תעוזות מזיפות, הברחת שירותים לשוויז ולספרד, הקמת קבוצות גרילה בעיר צרפת וקבוצות מקאי בדרום צרפת.²¹ רשומות אלה התאחדו לארגון גג Organisation Juive (de Combat). מאות מחברי הארגון השתתפו בקרבות לשחרור צרפת לאחר הפלישה לנורמנדי (Normandy) ב-6 ביוני 1944. לאחר המלחמה הכירו בהם השלטונות הצרפתיים כחברים בארגון

20. ד"ר צילה הרשקו, "הholecls בחושך יראו אור, הרזיסטנס היהודי בצרפת, שואה ותקומה 1940-1949", תל-אביב: העמומה לחקר כח המגן ע"ש ישראל גלייל וצ'ריקובר, 2003.

21. יחידות המקאי (Maquis) הצרפתיות ידועות גם בשם "פרטיזנים", היו קבוצות צבאיות קטנות, אשר נקטו פעולות גרילה מצומצמות. שם, עמ' 116.

22. על הקבוצה ההולנדית ראו סעיף: קבוצת סטרויל (Westerweel) והמחתרת החלוצית בהולנד.

מתנדבים לספרד, וכן שימשה מרכז להדרכה צבאית
ומדר לשיודורים חשאיים.

קבוצת ק.פ. של פריז (Paris) הוקמה בינוואר 1944, כאשר נשלחו לשם חברים אחדים מקבוצת ק.פ. של ניס. בפריז לא הייתה אז פעילות מאורגנת של "הצבא היהודי", כי קבוצת "אמלו", קבוצת המחברת הציונית שפעלה בה בשיתוף פעולה עם הבונד, חוסלה בידי הגermenים בשנת 1942. קבוצת ק.פ. בפריז הוצאה להורג מלשינים ופוצצה בית חרושת שייצר חלקים לטיל הגרמני 7.5. ביולי 1944 נפלו אנשי "הצבא היהודי" בפריז במלכודות של הגסטאפו שהביאה למאסרם של 14 מחבריהם. למראות העינויים שמרו האסירים על שתיקתם ולא גלו מאומה. הם נשלחו לממחנה הריכוז דראנסי (Drancy), אך כמעט כולן הצלחו להימלט כשקפצו מהרוכבת בדרך לאושוויץ.

על אף שקבוצת ק.פ. של פריז חוסלה כמעט כליל, היא הצליפה להטהרigan כיחידה לוחמת לאחר שנשלחה לפרייז תגבורת של חברי "הצבא היהודי" מניס, מיליון ומטולוז. הקבוצה מנתה כתשעים חברים, והם ואנשי "סיזיים" של "הצופים היהודיים" השתתפו בקרבות לשחרור פריז. חברי הארגון נכנסו ראשונים למחנה דראנסי וסחררו את האסירים היהודיים שנוטרו בגין

"הצופים היהודיים"

(Les Eclaireurs Israelites – EI)

ארגון "הצופים היהודיים" הוקם בשנת 1923 ביזמתו של רוברט גמזון (Robert Gamzon), שעמד בראשו בתקופת המלחמה. הארגון הקים חוות חקלאות בדורם צרפת במטרה לצעירים הכהרים מכך עית תוך הדגש הערכיים ההומניים והרוחניים של היהדות. "הצופים היהודיים" הוכרו על ידי משטר וישי כארגון לגיטימי המשרת את המטרות המוצחרות של וישי ובוקר את אידיאל "השכבה אל הקרקע", והמשטר אף העביר להם תמיכה כספית. תחת מסווה לגיטימי זה פעלת התנועה בחשאי להצלת יהודים, תוך ניצול סיוע כספי של "אוזיפ".

עם כיבוש האזור הדרומי על ידי הגרמנים בנובמבר 1942 עבר הארגון לפועלות מחתרתית מלאה תחתה הכנוי

"הצבא היהודי" – A.J. (Armee Juive)

הגרעין הראשוני של "הצבא היהודי" היה ארגון
ה"יד החזקה", שהוקם בטורולוז (Toulouse) מיד לאחר
הכיבוש הגרמני של צרפת ביוני 1940. הארגון הוקם על
ידי המשורר דוד קנווט (David Knut) ורעייתו אריאן-
רג'ין קנווט (Ariane-Regine Knut) ועל ידי אברהם
אויג'ני פולונסקי (Abraham & Eugene Polonski).
בינואר 1942, בעיצומה של השמדת העם היהודי על ידי
הגרמנים, הוקם ארגון "הצבא היהודי", שמטרתו הדחופה
והמידית הייתה להציל יהודים מפני הנאצים. بد בבד
שם לו הארגון למטרה להיאבק מאבק צבאי בנאצים
באמצעות קבוצות גירילה. הארגון הקים מעבדות להכנת
תעודות מזויפות וספק שירות מעבר לספרד, שירות
העברת כספים משווייץ וחילוקם לצורכי המחברת
השונית, ועוד. קבוצות הגירילה בערים כונו "קורופ פרנק" -
(Corps Franc).

.(Corps Franc) 5.7 -

קבוצת ק.פ. של "הצבא היהודי" בליון (Lyon) שימשה כמרכז הקשר עם שווייץ, בעיקר לשם הברחת כספים וחלוקתם לצורכי המתחתרת. אנשי הקבוצה פשטו על מושרדי ה"אוז'ף" - ה"יודנראט" של יהודי צרפת (UGIF- Union générale des israélites) בעיר במאי 1944 והרטסו תיקי מידע על היהודים, כדי למנוע מידע מן הגרמנים. כדי להשלים את המשימה הם שבו למקום, הטעינו בו מצאה, והשמידו את שאר התיקים תוך נקיטת אמצעי זהירות שלא לפונש בזורדים בתהום

פעולותיהם של חברי קבוצת ק.פ. של "הצבא היהודי" בנים (Nice) בתקופה שבין אפריל ליוני 1944 כללו חיסול מלשינים ששיתפו פעולה עם הגסטאפו, פיצוץ מועדון הלילה "אקרין" (Ecrin), וכן פיצוץ חנות עתיקות. שני האתרים שימשו מרכז לפעולות אנטי יהודית. כהוואה מכך נעלמה כנופיית המלשינים מרוחבות ניס ומספר המסרים של היהודים פחת בשמנונים אחוזים באותו תקופה. נוסף על היהודים בקבוצת ק.פ. פעלו בנים שתי קבוצות מחתרתיות יהודיות ששיתפו ביניהן פעולה: ה"סיזיימ" (Sixième), ותנועת "הנווער הציוני".

קבוצת ק.פ. של גראנובל (Grenoble) הייתה מרכז להנפקת ניירות מצופים. מרכז למעבר לשוני ולגיטום

בתוך הארגון זהה שמרה על האוטונומיה שלו. אחרי הכיבוש הגרמני ביוני 1940 החלה פעילות ציונית ספרואידית ומקומית, בעיקר בהקנית חינוך ציוני לבני הנוער, אולם לא נעשה כל ניסיון לאחד את הזרמים השוניים של הנוער הציוני בשל הפיזור הגיאוגרافي, קשיי הקשר והנסיבות האידיאולוגיים.

במאי 1942 התקיים במונטפלייה (Montpellier) הקונגרס הראשון השתתפו כ-25 נציגים שהגיעו מהמלחמה. בקונגרס הראשון של תנועות הנוער הציניות בתקופה המהאזור הדרומי "החוופשי". בקונגרס הוחלט על הקמת תנועת "הנוער הציוני" (AJM), שתחדד את כל הצעירים הציוניים בצרפת, תוך התעלמות מארגוני מפלגתיים והדגשת הגורמים המשותפים: ארץ ישראל, חלוציות ועובדת מעשית. הוחלט גם להתרגן כתנועה חשאית ולא חלק מה"אוז'יף", שהייתה תנועה רשמית ועל כן חיבבה להירשם כיהודים אצל הרשויות. החלטה עקרונית נוספת הייתה להתמקד בפעולות הצלה ולא בפעולות צבאיות. הצעירים הציוניים יכלו להצליל את עצם על ידי הטרופות ל"מאקי" או על ידי מעבר לשוויין או לספרד. בהמשך החליטו להפריש אחוז מסויים של חברים לקבוצות הגרילה, כדי להתמודד עם טענות שתגענה לאחר המלחמה כי היהודים לא היו שותפים להתקנות המזווינת.

ההחלטה יצרה חלוקת עבודה עקרונית שהתקיימה בין תנועת "הנוער הציוני" ו"הצבא היהודי": תנועת "הנוער הציוני" התמקדה בפעולות ההצלה, ואילו "הצבא היהודי" התמקד בפעולות בעלת אופי צבאי. עם זה, יש להזכיר שחלוקת הפקידים הזאת לא הייתה נוקשה, בעיקר מפני מרבית חברי תנועת "הנוער הציוני" היו חברים גם ב"צבא היהודי" ומפני שגם "הצבא היהודי" עסוק בפעולות הצלה. "הצבא היהודי" היה מעוניין במאגר כוח האדם של תנועת "הנוער הציוני" כיvr קיבל גישה למקורות הכספיים של ההסתדרות הציונית.

בעת המעצרים המוניים באזור הדרומי באוגוסט 1942 הקימה תנועת "הנוער הציוני" את "השירות הסוציאלי של הצעירים", בראשות הנרי וואל (Henri Wahl), נינון וויל הייט (Ninon Weyl Haït) ודנ尼斯 לוי

ה"סיזים". חברי "הצופים היהודיים" עסקו בהברחת ילדים ומבוגרים לשוויץ, בהסתרת ילדים ומבוגרים ובاسפקת תעוזות מזויפות. קבוצת הגרילה הראשונה של הצופים הוקמה בנובמבר 1943 בההימאלקיר (La Lacauine), חוות נידחתה של לאקון (Malquiere) מזרח לוואברה (Vabre). פרט לקבוצה זו התארגנו, החל מאפריל 1944, קבוצות נוספות בהיפאראס (Lacado), פראס (Farasse) ובלאקו (Laroque). התארגנותם של קבוצות הגרילה הנוספות נבעה מההחלטה של "הצופים היהודיים" לסגור את כל החוות שלהם במהלך אפריל ומאי 1944, כדי למנוע את נפילת החברים בידי הגרמנים.

trapidea העיקרית של הקבוצה היה לאסוף את חבילות התחמושת, הצדוד והמזון המוצנחות באטריו ההצנחה השוניים ולהעבירם לכוחות המקומיים. מ-25 ביוני ועד 8 באוגוסט 1944 השתתפו חברי הקבוצה בשבעה מבצעי איסוף ציוד באתר ההצנחה שנקרה וורגול (Virgule). ב-17 באוגוסט 1944 השתתפו אנשי הקבוצה במארב על כוכ גרמי והניחו מטען חבלה על פסי הרכבת. בתום המבצע נפלו בידיהם כשים שבויים גרמניים. קבוצת הגרילה של "הצופים היהודיים" השתתפה גם במבצע שבסטפו נכנעו 3,500 חיילי חיל המכוב הגרמני כ-2 ק"מ ממזרח להברוגיר (La Bruguière).

פרט להשתיכותם ל"צבא הסודי" הטרופתי היה לאנשי הגרילה של "הצופים היהודיים" הסכם עם "הצבא היהודי", שנחתם ב-1 ביוני 1944. ההסכם קבע, בין השאר, שהזרוע הצבאית של "הצופים היהודיים" תהיה קשורה ל"צבא היהודי", וקשר זה יהיה מלאה בהטרופות אישית. "הצופים היהודיים" קיבלו מ"הצבא היהודי" כספים, ובתמורה דרש "הצבא היהודי" דיווח מפורט על המתרחש ב"צופים היהודיים".

תנועת "הנוער הציוני" - Mouvement de Jeunesse Sioniste – MJS)

לפני המלחמה הייתה בצרפת פדרציה של ארגוני נוער ציוניים, שמטרתה הייתה להפיץ את הרעיון הציוני בקרב הנוער היהודי של צרפת, אך כל קבוצה

פעל בשיטת מידור: העובדות הסוציאליות הכירו רק את הממונה הישיר עליהן.

גארל הקפיד על כללי ביטחון חמורים של קשר עם העולם החיצוני, הכתובות של הילדים והסתירה גם מההורם, כדי לשמור על ביטחונם של הילדים. בידי הרשות היו רשימות סודיות של הילדים, כדי שיהיה אפשר לאתר אותם לאחר המלחמה, והרשימות הופקדו אצל כמרים שלא החזיקו בעצםם בילדים. רשימה נוספת ובה 1,600 שמות של ילדים הוברחה על ידי אוז"ה והופקדה בידי ועדת בינלאומית של הצלב האדום בשווייץ. לאחר המלחמה סייע הארגון בשיקומם של הילדים ניצולי הנאצים.

андראה סולומון (Andree Salomon), האחראית על העובדות הסוציאליות, הייתה המקשרת בין פעולות אוז"ה החזקי לבין הגוף שעסוק בהצלחה החשאית, שניהל גארל. הרשות הפעילה גם שירות הנפקת תעוזות מזוייפות בリימוז' (Limoges) ובגרנובל (Grenoble).

הרבנים [אומוניה (aumoniers)] של הממחנות
פעילות חשובה של הצלת יהודים בצרפת התחבזהה על ידי רבנים של מחנות המעצר, שפלו בעיקר באזרה הדרומי. ראשית הפעולות התחבזהה באישור שלטונות Yoshi, שהסכימו למינויו של הרב רנה הירשלר (René Hirschler) לרב הראשי של הממחנות כדי שיספק לעצורים שירות דת. רבני הממחנות נקטו גם פעילות מחתרתית, כגון הברחת אנשים ממחנות המעצר ויזידם בצחירות מזוייפות. באזרה הצפוני לא היה שירות של רבני מחנות. הרב אליא בלוק (Eli Bloc) ממצ' (Metz) מילא את התפקיד מיום מיזומו עד שנעוצר על ידי הנאצים ונשלח למhana ההשמדה עם כל בני משפחתו.

עד הסיווע של רחוב אמלון (Comite rue Amelot)

עד הסיווע של רחוב אמלון הוקם ב-15 ביוני 1940, מיד עם כניסה הגרמנים לפריז, על ידי קבוצה של פעילים מהפדרציה של הארגונים היהודיים. שם הוועד נקבע על שם הרחוב שבו שכן מטה הפיקוד שלו. חברי

של מנהלת הצערם באוז"ף אך נקט בפעולות מחתרתית כגון בהברחת ילדים מהמחנות ובהסתתרתם. הארגון הוקם בשיתוף פעולה עם "סיזים", הארגון המחתרתי של "הצופים היהודיים". בסוף 1942 החליטו שני הארגונים לשתף פעולה ביניהם תחת ועדת פיקוח משותפת.

בינואר 1943 הקימה תנועת "הנוער הציוני" רשות עזרה להסתירה, להנפקת תעוזות מזוייפות וחולקתן בשם: "חינוך גופני". נציגיהם איתרו ערים שהיו זקנים למחבאו ושיכנו אותם בחוות חקלאיות. כמו כן השתתפו חברי הרשות בפעולות של הברחת שירותים לשוויץ.

לשם זיווף מסמכים הם יצרו שיתופי פעולה עם עובדי עיריות וראשי מועצות מקומיות, תוך Nutzungם אישי רב. הם עשו גם בפעולות חינוכית, שבמסגרתה ערכו בסתר חוברות, קורסים להיסטוריה והודית וקורסים בציונות. כמו כן הקימו ספרייה ניידת.

ארגון אוז"ה (OSE) - "רשות גארל" (Garel)

ארגון אוז"ה - Oeuvre de Secours Aux Enfants (OSE), ארגון להגנה על בריאותם של יהודים, נוסד בשנת 1912 בסנט פטרבורג (Saint Petersburg) בידי קבוצת רופאים, ומתהו עבר לפריז בשנת 1933. הארגון התמחה בשירותי סעד לילדים ובסיער רפואי. בתקופת המלחמה הוציא הארגון ילדים ממחנות המעצר, שיכון אותם במקומות שונים שלו ודאג לבריאותם ולהשכלהם. בספטמבר 1943 הוקמה "רשות גארל" על ידי ג'ורג גארל (Georges Garel) וד"ר ג'וזף וייל (Joseph Weil), מנהל אוז"ה באזרה הדרומי. מטרת הרשות הייתה להציג ילדים שלא היה אפשר להבטיח את שלומם בבתי אוז"ה. גארל ג'ולס-גראודה (Jules-Géraud) נצער בסיוע של הארכיבישוף סאליג' (Saliege) מטולוז (Toulouse).

"רשות גארל" הפתחה לארגון גדול ומكيف שהתחמזה בהצלת ילדים. העברת הילדים למקומות המחבוא הופקדה בידי קבוצה של מלות. עבודות סוציאליות ביקרו את החניכים בסדרות והבטיחו את התשלום לאנשים ולמוסדות שהחביבו אותם. גארל

זה התאים לפעולות אנשי הגרילה היהודים, הוודות לאוכלוסיתו הפרוטסטנטית האוונגדת. קבוצת הגרילה של שמברון סור ליניוון הגיעה להסכם שיתוף פעולה עם "הצבא היהודי": ארגון "צבא היהודי" דאג לציוויליזציה, לחימושה ולביאונתה של הקבוצה, ואנשיה נשבעו לו אמונים. קבוצת הגרילה של שמברון סור ליניוון שימשה מסתור לחבריו "הצבא היהודי" אשר נאלצו להימלט ממוקמות פעילותם המתחתרת.

(Moussa Abadi)

הרשות של מוסה עבאיי החלה לפעול על רקע הרדיופות של הגרמנים לאחר כיבושו של האזור האיטלקי בספטמבר 1943. אזור זה הפר למלכודת מות לאלפי יהודים שהגיעו אליו בתקופת הכיבוש האיטלקי כדי למצוא מקלט מהרדיפות הנאצ'יות, ונחשפו בשלב זה לצד אדם שנייהו אנשי האס'אס בפיקוחו של אלואיז ברונר (Alois Brunner).

מוסה עבאיי היה איש תיאטרון יהודי ממוצא סורי, שהזמין על ידי הבישוף של ניס (Nice), מונסניר פול רימון (Paul Rémond), ללמד היגייל לתלמידי הסמינר התיאולוגי. הבישוף סייע לו בהצלת יהודים על ידי כך שצדיד אותו בטעודה המאשרתו שהוא ממלא תפקיד של מפקח על החינוך הקתולי של הבישופות, וכך יכול היה לסייע במחוז ולפעול להצלת יהודים.

UBEADI יצר קשר עם גארל, אשר העדיף שלא לסתוף את הרשות החדשה, אך סייע לו בעצות ובקשרים. עבאיי - כמו גארל - חיפש מוסדות נוצריים וחילוניים זרים. הוא גייס עובדים סוציאליים, והנפיק תעוזות מזיהיפות באמצעות מעבדה שפעלה במקום העבודה בהסתמכת הוצאות של הבישופות. עבאיי קיבל עזרה כספית מהג'וינט. הוא טיפול ודאג להצלתם של 500 ילדים מבלי שהרשות שלהם הייתה אבודת.

קבוצת וסטרויל (Westerweel) והמחתרת החלוצית בהולנד

המחתרת החלוצית בהולנד כללה את חברי תנועת "החלוץ" ופליטים רבים שהגיעו להולנד מגרמניה

הוועד הקימו מרכז רפואי סוציאלי וקנטינות עממיות במסגרת הוועד פעלו גם צעירים סוציאליים חבריים תנועת "השומר הצער". לוועד היה מעמד رسمي, אך הנהגתו החליטה שלא לפעול תחת פיקוח או פיקוד הגרמנים. הוועד עסק בסיטואלעצורים במחנות המעצר, בהברחת אנשיים מהמחנות ובצדדים בטעודות מזיהיפות. רוב חברי הוועד נעצרו על ידי הנאצים ונשלחו למחנות ההשמדה בשנת 1942.

"שירות אנדרה" (Service André)

"שירות אנדרה" הוקם בסתיו 1942 במרסיי (Marseille) על ידי ג'וזף באס (Joseph Bass) המוכר בכינויו "מיסיה אנדרה". הרשות התרכזה בהוצאה ובהסתירה של יהודים, ובעיקר של ילדים, בדרום צרפת והקימה קבוצת גרילה שכבריה השתתפו בקרבות לשחרור צרפת.

הרשות ניסתה להציג פתרון כולל, מתאים לממשפחות שלמות. רבים מהפליטים הובאו תחילה לאזור האיטלקי ולאחר מכן הוברכו אל מחוץ לצרפת, בעיקר לשווייץ או לספרד. במרסיי נוצר ג'וזף באס באב מרטי בנו (Benoit Le Chambon-Trocmé) משמברון סור ליניוון (André Trocmé) sur-Lignon), והבריח יהודים לאזור הפרוטסטנטי. ג'וזף באס הרחיב את רשות ההצללה שלו גם למקומות נוספים. בתחילת מימן את פעילות ההצללה מכיספו ובהמשך קיבל הקצבות מהג'וינט.

לאחר המעצרים המונחים באזורי הנמל הישן של מרסיי בסוף ינואר 1943 נשאר באס מקום עם דניס סיקירסקי - "קוליברי" (- Colibri). הם המשיכו בפעולות ההצללה בעזרת סיוע של הכומר רנה למייר (Renée Lemaire). בעקבות הלשנה נאלצו באס וסיקירסקי להימלט מרסיי, אך הכוורת למייר, ששסייע בידם וסייע להימלט, נתפס ונשלח למטה האוזן (Mauthausen) ולדכאו (Dachau), ממש חזר לאחר המלחמה.

בסוף חורף 1944 הקים "מיסיה אנדרה" בשמברון סור ליניוון קבוצת גרילה שהשתתפה בקרבות לשחרור צרפת, תחת פיקודם של כוחות צרפת הפנימיים. אזור

(Adina Simon nee Van Coevorden) את יוֹזְמָתוֹ ונסעה להיפגש עם מאrk יַאֲרְבָּלוֹם, שהborrowה בינוֹת לשוֹיִץ כיוֹן שְׁחִיּוֹ הַיּוֹ בְּסֶכֶנָה. יַאֲרְבָּלוֹם עָזָרָה לוֹ ולחברי הקבוצה ההולנדית ליצור

קשר עם אנשי "הצבאה היהודי" בטולוז.

צעיריו "הקבוצה ההולנדית" הועברו באמצעות תעוזות מזויפות למחנה עבודה של טודט²³ (Todt) בלה מנש (la Manche) ולבסיסים צוללות בעיר לה רושל (La Rochelle) בצרפת. שם הצליחו להציג אישורי מעבר מזויפים, שאפשרו להם להגיע עד הגבול הספרדי. בעזרת התעוזות המזויפות הם הצליחו להעביר לצרפת כמה מחברי הקבוצה שלהם, ומאותר יותר גם החלו לספק תעוזות לחבריו השירות של "הצבאה היהודי" לספרד.

חברי "הקבוצה ההולנדית" נשלחו על ידי "הצבאה היהודי" לגרילה בדרום צרפת בסוף שנת 1943 ובראשית 1944, כדי להצטרף לבעלות הברית. רבים מחברי הקבוצה נחפזו בידי הנאצים באפריל ובוולי 1944.

לסיפורם: תנועת ההתנגדות היהודית בצרפת, על כל שלוחותיה ומאות פעיליה, הצלחה אלף יהודים במהלך השואה בפועל מסוכנת ומוגנת. חברי היו שותפים בכירים לכך ששבעים וחמשה אחוזים מיהודי צרפת שרדו את שנות התופת.

ומאוסטריה. בהמשך הגיעו חברי הקבוצה לצרפת הכבושה ושיתפו פעולה עם אנשי התחנכות היהודית בצרפת. בראש הקבוצה עמד יואכים סימון - "שושו" ("Shushu") - (Joachim Simon) מהדקהו (Dachau) להולנד והחל לארגן פעולות הצלה של יהודים. הוא הצליח להציג את שייטת הפעולה של יופ ווסטרוויל, (Joop Westerweel), הולנדי לא יהודי, שעמד בראש מחתרת הולנדית, נתפס בידי הגרמנים במרץ 1944 והוצא להורג.

יואכים סימון ביקש לארגן תוכנית הצלה באמצעות העברת יהודים לשווייץ, ולשם כך אף נפגש בליון בסתיו 1942 עם המנהיג הציוני הסוציאליסטי מאrk יַאֲרְבָּלוֹם (Marc Yarblum), אולם התוכנית לא יצאה לפועל. הוא ניסה ליזום פעולות הצלה דרך הגבול הספרדי, ואף נפגש עם איתן גינט - "טוטו" ("Toto") - (Eytan Guinat), ממנהיגי הציונות בצרפת ובלגיה וממנהיגי ה"רזיסטנס" היהודי בצרפת, בדצמבר 1942. גנת הפנה אותו ל"צבא היהודי" בטולוז. סימון נתפס בידי הגרמנים אחד מסעוטיו בנואר 1943, והתאבד בבית הסוהר של ברדה (Breda) בגבול ההולנדי הבלגי, כנראה מפני שחשש שלא יעמוד בעינויים ויגלה את סודם של חברי. אשתו של סימון, עדינה לבית ון-קופורדן

"הוועד להגנת היהודים" בבלגיה

מהגרים שברחו מהעוני והפוגרומים בפולין, ברוסיה ובמדינות מזרח אירופה בשנות ה-20 של המאה ה-1900 ופליטים מגרמניה שחיפשו מקלט לאחר עליית הנאצים לשטון ולא החזיקו באזירות בלגיה. קבוצת מהגרים בעיקרה, הייתה אוכלוסייה יהודי بلגיה פגיעה מטבחה.

"הוועד להגנת היהודים" Comite de Defense des Juifs - (הלאן "הוועד") הוקם בספטמבר

ערבע פלישת גרמניה הנאצית לבלגיה, ב-10 במאי 1940, חי בבלגיה כ- 75,000 יהודים, בכללם 22,000 פליטים יהודים מהרייך (מתוך אוכלוסייה כללית בת 8.3 מיליון), אשר גרו בערים הבאות: בריסל (Brussels), אנטוורפן (Antwerp), לייז' (Liège), שרלרוואה (Charleroi) וקהילות יהודיות קטנות בנטנט (Ghent), ארלון (Arlon) ואוסטנדה (Ostend). רק כ- 6 מהם היו אזרחי בלגיה; הרוב המכרייע היו

בגלל יריבות אידאולוגית ביניהם. בראש פעילות ההצלחה בקרבת "פועלי ציון שמאל" (Perelman Fela), אשר יזמה והקימה כבר פרלמן (Fela) בשנת 1942 ארבעה גני ילדים ודאגה לキומם. בראש פעילות ההצלחה בארגון "סולידיאריות" עמדת איבון יושפָה (Yvonne Jospa).

היווזמה להקמת "הוועד להגנת היהודים" התגבשה בראשית שנת 1942 לאור פניות עצמאיות של אבוש ורבר (Abusz Werber), פועל בפועל ציון שמאל, והרצ' יושפָה (Ghert-Hertz Jospa) קומוניסט יהודי בן 37 מברזביה (Besserabia) וחבר הוועד הארצי של "ח'זית העצמאות", להנחת החזיות להקים במסגרת גוף שיתמוך בהגנה על היהודים. "ח'זית העצמאות" - שהוקם בחודש מרץ 1941 בהובלת המפלגה הקומוניסטית - היה הארגון ההתנדבות המשמעותי ביותר בבלגיה. הארגון הקים באזרע בריסל רבתי כ-20 ארגוני משנה מקצועיים (לעו"ד, מורים וכו') ונענה בחזב לפניותם של ורבר ויושפָה.²⁴ ההחלטה על הקמת "הוועד להגנת היהודים" בבלגיה התקבלה בחודש יוני 1942, ושלושה חודשים לאחר מכן, בחודש ספטמבר 1942, החל הוועד לפעול באופן מעשי. "הוועד להגנת היהודים" איגד חברים מקשת אידאולוגית רחבה - נוצריים, קומוניסטים וציוניים - לפעילות הצלחה משותפת. הארגון מנתה 300 פעילים אשר פעלו במגוון תפקידים במערך אדמיניסטרטיבי ובתקידי שטח רבים.

שיתופ הפעולה בין ארגוני סיוע וה탄גדות שונים, יהודים ולא-יהודים, מגופים פוליטיים שונים, היה בסיס לפעולות נדרה במערב אירופה. אחת המסקנות המשמעותיות העולה מהairoועים בבלגיה במהלך המלחמה היא שאלה הינה פסיביות יהודית מול זענות שמאל". כל אחד משני הארגונים הללו פעל בנפרד

ב-1942, תוך שיתוף פעולה בין ארגונים קומוניסטיים וארגונים ציוניים (בראשם "פועלי ציון שמאל"), במטרה להציל יהודים רבים ככל האפשר. הוועד גם בעקבות המצדדים הראשונים שביצעו הגסטאפו באוגוסט 1942 באנטוורפן ובריסל.

היהודים נעצרו ונכלאו לתקופה קצרה במחנה האיסוף ליוהדים בקסרטין דוסן (Kazerne Dossin) בעיר מלן (Mechelen) ב-28 טרנספורטים לאושוויץ. בחודש אוקטובר 1942, נכלאו יהודים במלן לתקופות יותר ארוכות עקב הקשיים בהם נתקלו הגרמנים בمعצריו היהודיים ברכבי המדינה. לזכות הוועד נזקף הצלת 3,000 ילדים יהודים והושתת סיוע מציל-חיים ל-5,000 מבוגרים יהודים שאיפשר להם לשרד בתחום החיים במחתרת. פועליו הוועד סכו את חיים באופן קבוע עד לשחרור בלגיה בספטמבר 1944.

בנובמבר 1941 הוקם בפקודת הממשלה הצבאי הנאצי L'Association juive belge - ארגון יהודי בלגיה des Juifs en Belgique שמלא של הגסטאפו. כל יהודי בלגיה הצטו להשתיר לאי"ב, לשלם לו דמי חבר ולהישמע להוראותיו. בקייזר 1942 שיגר האי"ב 2250 גברים יהודים מבלגיה לבניית החומה האטלנטית בחופי צפון צרפת.

עם תחילת גירוש היהודים בתחילת חודש אוגוסט 1942, בעיקר לאושוויץ, התבלו מיד שני ארגונים שקדם לכן כדי לסייע לפליטים יהודים, במציאות מקומות מסטור והצללה לילדים ומבוגרים ולהבטחת קיומם: "סולידיאריות" (Solidarité) של הקומוניסטים ו"עזרה הדדיות" (Help Mutual) של "פועלי ציון שמאל". כל אחד משני הארגונים הללו פעל בנפרד

24. במקביל הוקמה בסוף 1941 יחידת פרטיזנים יהודית בת שלוש פלוגות שמננו בסה"כ 100 איש, בכללם אנשי ונשות הסיעום הלוגיסטי. אולם, הקורפוס הנידי של הפרטיזנים החמושים בבריסל לא פעל בכפיפה אותה עם "הוועד להגנת היהודים", אלא כחלק מארגון "הפרטיזנים החמושים" (Partisans Armés). בחודש Mai 1943, הוסגו לגסטפו 14 בנות יהודיות בנות 20 חודשים ועד 12 שנים, שהופקו למשמרות על ידי משפחותיהן בمنازר ברובע אנדרלכט. ראש המנזר, הנזירה קְרִי-אָוֶןלי הצלחה לשכנע את אנשי הצבא ומשתף הפעולה היהודי לשמיצה ז'אק השמן (הוא יצחק גולובסקי) לדוחות את הגירוש עד שעות הבוקר, על מנת להזכיר את הבנות לקראת המסע. אם המנזר עדכנה כומר בשם אין ברולנדס, ממנה שמע צער יהודי על הנעשה. זה האחרון ערך באותו הערב את איש "הפרטיזנים החמושים" פול הלטר, אשר ארגן את איסוף הבנות ופינוין בלילה בהסתכתה של אם המנזר. הנזירות נכפתו על מנת לא להחשידן ובבקור, כאשר שבו הגרמנים למקום, מצאו את המקום ריק מילודות.

משרד המשפטים הבלגי אשר העביר בסתר את מלאו התקציב לungan הפליטים שתוקצוב ע"י הממשלה הבלגית לפני מאי 1940 ולא נצל. הוועד גם אסף תשלומים ותרומות מיהודים במסתו ככל שאלה יכול להרשות לעצם. באמצעות נשות המשרד "הלאומי" של הארגון, הועברו כספים עבור אחזקתם של הילדים אצל נוטני חסותם. בתחילת העבר גזבר הארגון, בנימין נירק, כספים והוראות תשלום לבנים בבלגיה בעת מסעותו לשוויץ. בהמשך הועברו ההוראות לבנים מהממשלה הגרמנית ומארגון הג'וינט באמצעות סוכנים בלבדים שהגיעו תכופות בהצנחה מבריטניה ולעתים אף הביאו באמצעות שטרות כסף ויהלומים. דוד פרידמן (David Ferdinand) המשיך למלא את תפקיד הגזבר לאחר מעברו של נירק בדצמבר 1943.

מחלקה ציוף הטעדות

בראש המחלקה עמד אבוש ורבר זו נשענה במידה רבה על אלברט וולף (Albert Wolf) מסניף הוועד בעיר לייז. וולף, עובד דפוס במקצעו, יצר תעוזות מזויפות ופונקשי קיצוב ברמה גבוהה, סייק לוועד את צרכיו ואף העביר חלק מתוצרתו לטובת "הזית העצמאית" למען החומקים מעבודת הכפייה בגרמניה ופעיל מחתרת.

מחלקת הסיעום החומרית למבוגרים ומחלקת הטיסוי לילדים

טרם פיצולה עמד פרופ' חיים פרלמן בראש מחלקה הסיעום החומרית לילדים ומבוגרים. בהמשך פוצלה המחלקה ובראש מחלקה הסיעום לילדים עמד מוריס הייבר (Maurice Heiber) עד מעברו במאי 1943. מחלקה זו הייתה במידה רבה ליבת הארגון וטיפולה באלפי ילדים במהלך המלחמה. לצד הפעולות החשאיות בוועד, פעל הייבר ופרלמן במקביל גם בא"ב וניצלו את מעמדם על מנת להסייע מידע ומשאבים אל "הועד להגנת היהודים".

מחלקה הילדים חולקה למספר מדורים: מדור האיתור למקומות מסטור, ביניהם במוסדות דת, במוסדות מלכתיים ובתיים פרטיים; מדור ההצבה והליווי אשר באחריותו היה להפנות את הילדים

שבואה, ושיהודים אכן פעלו בכפייה אחת עם לא יהודים להציל את עצם יהודים אחרים. באסיפות הקמתו של "הועד להגנת היהודים" Émile Hambresin השתתפו שמות אנשיים: אמיל המברזין (Emile Hellendaal) קתולי-קומוניסטי, נשיא הוועד הבלגי נגד הגזענות וחבר הוועד הארצי של "הזית העצמאית", הרץ יושפה, אוזן הלנדאל (Eugène Hellendaal), חבר מארגון "סולידיידריות יהודית", אדוארド רוטקל (Maurice Mandelbaum) אבוש (Rotkel), מזכיר הקהילה היהודית בבריסל, אבוש ורבר, חיים פרלמן (Chaim Perelman), פרופסור מאוניברסיטת בריסל שהיה ציוני בעל קשרים האוניברסיטאיים השוניים, ובנימין נירק (Benjamin Nyerk) שהתנסה כבר בהסתדרות יהודים לתקופות קצרות אצל משפחת פרלמן. רק ורבר ופרלמן החלו להתחמק מהגסטאפו במהלך פעילותם. ששת האחרים גורשו, מהם חזרו ממחלנות המוותRK יושפה ומנדלבאום. הוועד הפעיל ארבע מחלקות כדי לישם את מטרותיו:

מחלקת התעמלות והעיתונות המחברתית

אבוש ורבר עמד בראש מחלקה זו או אשר עוזדה את האוכלוסייה היהודית להתנגד להוראות הגרמנים ולזומות הא"ב - אותו ראה הוועד כגוף משותף פעולה. המחלקה הייתה גם אחראית על הוצאה לאור של שני עיתונים מחתרתיים - בײַדיש ובצראפתי וועל פרסום נוסף בפלמית בעריכתו של לייאופולד פלאם (Leopold Flam). מטרתם הייתה לשכנע את היהודים שלא להישמע להוראות הא"ב ולרדת למחתרת. כמו כן העבירו אנשי הוועד חומר תעמלות ל"הזית העצמאית" שהיא מיועד לאוכלוסייה הכללית, אודות התלאות אשר עוברות על היהודים על מנת להזכיר את דעת הקהל לסיעע בניסיוניותם להימלט מגורלם המר.

מחלקת הכספיים

עיקר המימון לפעילויות הוועד הגיע מארגון הג'וינט והממשלה הבלגית הגרמנית בלונדון באמצעות המוסד ONE (Oeuvre nationale de la famille de l'enfance) ובנקים בלגים. מימון נוסף הגיע באמצעות מגורלים המר

AMIL המברzin. סניפים נוספים היו בשරלוטה ובליין). באנטוורפן פעל הארגון רק לקראת סוף שנת 1943, כנראה בגל אופיה המיעוד של עיר זו, שבה זכה המשטר הנאצי לתמיכה מקומית רחבה, שלא כמו במקומות אחרים בבלגיה. לפני כן פעל בעיר שלוש קבוצות קטנות אשר לא שיתפו פעולה זו עם זו: קבוצת אברהם מנסטר (Abraham Manaster), קבוצת יוסף שטרנגולד (Josef Sternegold), וקבוצת לאופולד פלאם (Leopold Flam).

"הוועד להגנת היהודים" ספג אבדות רבות מהלך המלחמה. רבים מחבריו נתפסו ונשלחו למחנות לסיכון: חמישים וחמשה אוחזים מיהודי בלגיה - שרבים היו זרים וחסרי אזרחות בלגית - שרדו בזכות שלושה גורמים: תגבורתם המהירה של היהודים עצם אשר ירדו למחתרת, פעילות "הוועד להגנת היהודים" בחסות "חזית העצמאות" ותמיכת האוכלוסייה הבלגית המקומית.

לקראיה נוספת:

- זיאניין (לבנה) פרנק, "אבוש ורבר והוועד להגנת היהודים בבלגיה", בתור: אברהם מילגרם (עורך), עלה איתי בגורלי, ירושלים: יד ושם, 2014, עמ' 297–303.
- "הגבורים מבלגיה", אתר קק"ל לצעריהם.

למקומות המסתור בהתאם לגילם, מצבם ורמת שליטתם בשפה הפלמית או הצרפתית. המדור גם ליווה בהמשך את הילדים למקומות המסתור; המשרד "הפנימי" אשר ביצע את עבודות המשרד והגזרות השוטפות. תפקידם היה לטפל במספר רשימות הילדים, אשר כללו בכל אחד מהם מידע תחום וחלקי והוא פזורות במספר אתרים ברחבי בריסל. מיקום המשרד "הפנימי" נותר חסוי ולא היה ידוע אלא למעטם בלבד. לבסוף נשות המשרד "החיצוני" אשר קיבלו לידיהם פנקסי קיזוב ומטיפות כסף לצורך העברתם לידי נוטני המסתור לילדים וליהודים המבוגרים במקום מחבואם. רק שני גברים פעלו במחלקה הילדים, מורייס היבר ראש המחלקה והגזר, פליט מהולנד בשם אברהם פорт (Abraham Fort).

מחלקת הסiou למבוגרים דאגה למציאת מקומות מקלט למבוגרים וכן למימון שהותם בחואי. לעיתים סופקו גם ניירות מזויפים ונעשה מאץ להשוואות מכתבי הלשנה שהופנו לשאלות הבדיקה בונגע ליוזדים שאותרו בסתר. עובדי דoor פטוריוטים בבריסל העבירו מכתבי הלשנה לידי אנשי הוועד, אשר פתחו אותם, השהו את שיגורם והזהירו באופן אישי את היהודים המאוימים. הסינפ הרומי של הוועד היה בבריסל ובראשו עמד

סיפוריו הצלחה אישויים

וילפריד ישראל (Wilfrid Israel)

וילפריד ישראל נולד בלונדון ב-1899, כבן למשפחה סוחרים עשירה מברלין. ביוגרפיה שכתבה עליו נעמי שפהרד (Naomi Shepherd), "וילפריד ישראל, שגריר ללא ארץ" חושפת פעילות הצלה עשרות אלפי יהודים מאיימי רדיפות הנאצים, עם דגש חזק מאד על ילדים ונוער.²⁶ פעילותו הchallenge כבר לפני עליית הנאצים לשטן.

בשנת 1925 סייע להקמת כפר הנוער בן-שמן, ליווה את התפתחותו והיה יו"ר הדירקטוריון שלו שנים רבות. הוא היה פעיל מרכזי בהקמת ופעילות מוסד "עלiyot הנוער", שבתחילה הפנתה את רוב הקבוצות לבן-שמן. עם עליית הנאצים לשטן ב- 1933 – היה בין הראשונים שהבינו וקלטו את מלא חומרת היום והסכנה ליהודי גרמניה, וכי יש לעשות הכל למען הגירחים. מאז, הקדיש וילפריד את כל מרצונו, כספו, קשריו

26. נעמי שפהרד, וילפריד ישראל, שגריר ללא ארץ, ירושלים: מוסד ביאליק, 1989.

ויקיפדיה (עריכה: 25.02.2020)

עוופר אדרת, המציג מברלין, עיתון "הארץ", 29/1/2011.

בת-chan אפשטיין אליאס, מציל היהודים שנשכח לאחר, ישראל היום 20/9/2013.

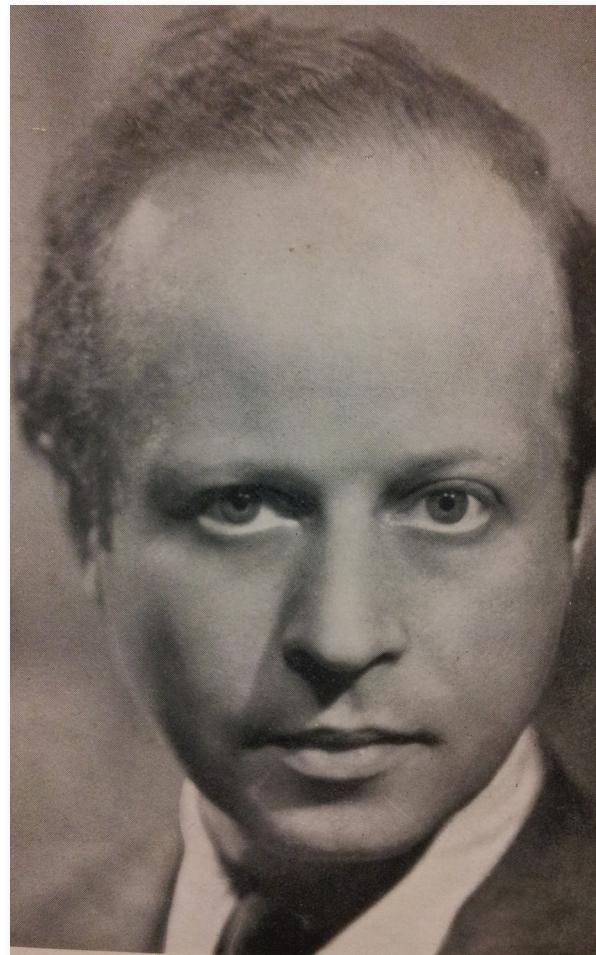

בפעולות עזרה וסייע לפליטים והעמיד את כל נסיוונו והידע שלו על גרמניה לרשויות משרד החוץ האנגלי. במרץ 1943 יצא בשילוחות הסוכנות היהודית ו"עלית הנער" לפורטוגל וספרד, להציל ילדים ולארגן פליטים לעליה לישראל. בשובו משליחות זו, ב-1.6.1943 - הופל המטוס האזרחי ע"י הגרמנים (ביחד עם שחקן הקולנוע לסלி האוורד) וכל נוסעיו נהרגו.

האחים בילסקי (Bielski Brothers)

בני משפחת בילסקי היו איכרים, תושבי סטאנקייביצה (Stankievitsh), כפר קטן ברוסיה הלבנה - בלארוס (Belarus). ארבעת האחים - טוביה (Asael, 1908-1945), Tuvia, 1906-1987) אלכסנדר זיסל "זוס" (Zus, Aron, יליד 1927) - הצליחו להימלט ליער נאליבוקי (Nalibok) הקרים, לאחר שהוריהם ובני משפחה נוספים נהרגו בגטו בדצמבר 1941. הם ושלושה עשר יהודים נוספים שברחו מן הגטו ייסדו קבוצת פרטיזנים שהייתה קשורה לפרטיזנים הסובייטיים שפעלו ביערות. האחים קלטו כל יהודי, גם את אלו שלא יכלו להילחם. מיד לאחר הטבח בגטו לידה (Lida) ב-8 במאי 1942 הצטרפו אליהם שלוש מאות איש. עם הזמן הפכה הקבוצה לעיריה, שמספר תושביה הגיע בשיאו ל-1,230 איש. הם חיו במחפורות ובמבנים ארעיים שהקימו ביער, ובهم בית הכנסת, בית דין, בית ספר ומרפאה. קליית הנמלטים ליערות הטילה על כבד על הלוחמים החמושים, אשר נאלצו להשיג מזון בكمות גדומה יותר, משימה שסיכון אותה מעלה ומעבר למתחייב. גם הסיכוי לחישיפת המחנה נגדל עם צמיחתו. בנוסף לכך יוזם טוביה בילסקי פועלות לשכנוע יהודים לצאת מן הגטאות כל עוד יש אפשרות לעשות זאת. כך קלט בדצמבר 1942 חלק מתושבי גטו איוויה (Ivye).

בヨולי-אוגוסט 1943 ערכו יהדות האינצנגורוף את מבצע "הרמן", שמטרתו הייתה לחסל את הפרטיזנים ביערות נאליבוקי. אנשי המחנה, שמנה אז כ삼 מאות איש, נאלצו לנעו לעמקי העיר דרך ביצות, כshall הזמן שורקים סבבים כדורי רוביים. הם הגיעו לאי מבודד בתוך

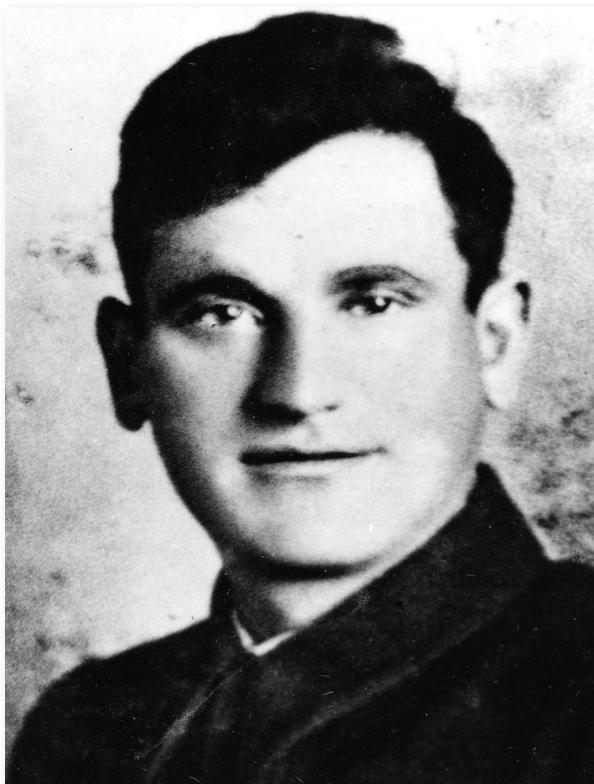

וילפריד ישראל

יכולת ההשפעה שלו למפעל ההצלה והעזרה העצמית של יהודיה גרמניה, ובמה שרגם של הארצות השכנות. הוא תפס מקום בצרמת ארגוני העזרה והנציגות הרשמית של יהדות גרמניה, סייע לעשרות אלפיים להגר ממנה ולהינצל, בנוסף לעזרה אישית פרטנית לפדיון אסירים מחנות הריכוז בוכנוולד (Buchenwald) וזקסנהאוזן

(Sachsenhausen) (ודאגה להגירותם המיידית). הוא היה מראשוני המדוחים למשלת אנגליה ולעולם החופשי על מחנות הריכוז הראשונים. לאחר "ליל הבдолח" סייע להגירת אלפיים למקומות שונים בעולם. הוא יוזם והיה פעיל מרכזי במבצע ה"קינדר-טרנספורט" - מפעל להעברת 10,000 ילדים לאנגליה, שרוב משפחותיהם נספו בהמשר.

וילפריד ישראל פעל תוך סיכון אישי, חרף רדייפות ומארדים ע"י הGESTAPO עד סמוך לפרוץ מלחמת השניה. כשהפרקתה המלחמה עבר לאנגליה, שם המשיך

עשאל בילסקי²⁷טובה בילסקי²⁷

העיר, שם חיו שבועיים עד שהגרמנים התקיאשו. בארגון בריחה זו, שבו לא אבד איש, הפר בילסקי את הוראות מפקדת חטיבת הפרטיזנים שאליה השתייך המחנה. המפקדה הורתה לו להשתאר ביחידתו רק רוקדים נושא נשק, ולא לצרף אליהם משפחות. בילסקי סיכן את חייו פעמיים - הוא אל מול החשש להיהרג על ידי הגרמנים והן לנוכח העובדה שמקדמת הפליטים הרוסית יכלה להוציאו להורג על הפרט פקודה. הוא נאלץ להתמודד גם עם חזית שלישית של מתנגדים מתחוץ המחנה, אשר התעיפו מהתחמוכה באנשיים לא חמושים. הוא אמר: "כיוון שאנו נשאים מעתים כל כך, חשוב בשביי שיישארו יהודים בחיים ובכך אני רואה את העיקר".²⁸ בקייז 1944, כשמתקפת הנגד הסובייטית הגיעה לבלאروس, התגייס עשהאל לצבא האדום ונפל בקרב קניגסברג (Königsberg) בשנת 1945.

זוס בילסקי²⁷

27. מתוך אתר הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה.

28. יצחק אלפרובייך, "דמותו ופעלו של טובה בילסקי", מתוך: יהושע יפה, יצחק אלפרובייך (עורכים), גנטו נובוגרודק ובתנועה הפרטיזנית", תל-אביב: ארגון יוצאי נובוגרודק בישראל, 1988, עמ' 185.

30. משפחת בירנបאום במחנה וסטרבורק, 1940.

העלו בני המשפחה עם הילדים שבטיופלים על רכבת שנקרה לימי "רכבת האבודה". הייתה זו רכבת אשר נסעה כשבועיים ללא יעד ברור, תחת הפצצות של בנות הברית. כיון שהם שנפוגעה בהפצצות, לא חיפשו אותה ואת אנשיה בעת השחרור. אנשי הרכבת שוחררו בידי חיילי הצבא האדום באפריל 1945, בסביבת העיירה טרובייץ (Troebitz). כל אותו זמן טיפולו בני הזוג בכל הילדים. לאחר השחרור בידי הרוסים, התרכזו בני הזוג בירנបאום כדי למצוא מקום בכפר הסמוך שאליו יוכל להعبر את כל הילדים יחד.

כבר באוקטובר אותה שנה הם הקימו באמסטרדם, בבניין ששימש בעבר כמוסד סעד יהודי, בית ילדים שבו החזירו בני הזוג את הילדים שנותרו בחיותם לשירה ולמסגרת של לימודים. לפני פסח תש"ו (1946) העבר כל בית הילדים לעיירה בוסם (Bussum), ובסוף יוני 1950 עלו כולם יחד לארץ, למעט סונני, הבת הבכורה שעלהה עוד קודם לכן, בשנת 1946.

הרב משה שמואון פסח (Moshe Shimon Pesach)
הרב משה שמואון פסח (1869-1955), צאצא למשפחה רבניים ספרדים מפוארת ביון, כיהן כרב ואחר כך כרב הראשי של העיר וולוס (Volos) ביון במשך 63 שנים. הרב פסח היה בעת ובוונה אחתפטריות יווני וקנאי לקהילה היהודית שאotta שירת.

יוהשע והני בירנបאום²⁹ (Yehoshua & Hennie Birnbaum)

יוהשע בירנបאום יליד לנצוט (Łancut) שבפולין, היגר לגרמניה, שם פגש את הני, ילידת קלן (Köln). השניים נישאו בשנת 1927. באוקטובר 1938 נשלח יוהשע, בעל האזרחות הפולנית, לעיר הגבול זבונשין-זבזין (Zbaszyn) במסגרת החמרת הצעדים הנאציים האנטי-יהודים. הני, שהייתה אז אם לחמישה ובהיינון, שלחה את ילדה להולנד לבדם, וบทוsieה רבה הביאה לבסוף גם לשחררו של בעלה. המשפחה התאחדה בהולנד, אלא שכבר בסוף 1939, בשל היותם פליטים שלוחו למחנה המעבר וסטרבורק (Westerbork) אשר הקימה ממשלה הולנד כדי לרכז בו את זרם הפליטים שברחו מגרמניה הנאצית מבלי לקלוט אותם בישובים הולנדיים. במחנה ניהלו בני הזוג בית ילדים שחסכו לו ילדים עזובים שנטפסו בрудם במסטור. לאחר שהגרמנים השתלטו על המחנה סייכנו בני הזוג את עצם ברכך שעשו כל מאיץ כדי להציג ילדים מהשילוחים שייצאו מיד שבוע מזירה להשמדה וכדי להשיג אוכל לילדים שנותרו. בני הזוג טיפלו במקומם ב-250-200 ילדים במשך חמישה שנים. כפי שמספרה בתם הרכורה סוני שי (Sonni Schey): "בכל פעם שהכינו ברכך שיעשו כל מאמץ ששמרו את הרשימות עד שלא פרסמו אותם. אבא או אמא היו מתגענבים, בסכנת חיים, לתוך המקום הזה. היו מוצאים את הילדים שהיו ברשימה, מתחילה לפעול שלא ישלחו. היו עובדים עם המחרת ההולנדית.... היו מבאים רופאים... שלילדים יש איזו מחלת ובכל מני דרכים... ניסו להציג ילדים". בזכות סרטיפיקט עלייה לפולטינה שהיא בידי המשפחה, הם הושארו בווסטראבורק (Westerbork) עד בפברואר 1944 ואז הועברו למחנה ברגן בלזן (Bergen-Belsen). ההורים וששת הילדים נכלאו ב"מחנה הכוכבים" שבברגן-בלזן, שם נקרא יהושע לטפל ב-50 ילדים קטנים, חלקם ערים מכדי לדעת מהי זהותם. סמור לשחרור הממחנה

29. האחים בירנបאום, עז חיים היא, תל-אביב: קווים, 2010; מאגר שפיברג: עדות מס' 14655 מיום 5 במאי 1996.

יוסף וייס, "ליל הסדר בברגן-בלזן", מתוך: נתנאל קצברג (עורך), "פדות - הצלה בימי שואה", אוניברסיטת בר-אילן 1984.

30. האחים בירנបאום, עז חיים היא, עמ' 71.

ר֔ב מֹשֶׁה שְׁמַעֲעֵן פְּסָח³¹

עבור הרב פסח, בהתחשב בתנאים הקשים הידועים בהרים ובחורף המתקרב, אבל הוא היה נחוש להוציא לפועל את תוכניתו. בritchתו של הרב פסח נתנה את האות להתחלה המנוסה של שאר חברי הקהילה. כל הנמלטים מצאו מקומות מקלט בהרים בסיווע המחתרת היוונית. הגרמנים קבעו כופר על ראשו של הרב. שניים מבניו נתפסו בידי הגרמנים בעיריים אחרים אחירות, שם לימדו עברית, ונרצחו במהלך ההשמדה. חתנו נרצח בידי כוחות בולגריים, ואשתו נפטרה מצער על מות בניה במהלך השוואות במסטור, אבל רוחו של הרב לא נפלה. הוא הקים יחידת פרטיזנים אשר סייעה לחילוי צבאות הברית, שניסו להתחמק מהגרמנים ואף לחמה נגד הגרמנים - פועלות שבuboeron קיבלאות כבוד לאחר המלחמה ממפקד כוחות הברית באזור הים התיכון וממלך יוון, פאול. לאחר המלחמה חזר הרב פסח לוולוס עם שבע מאות יהודים שניצלו ונרחם למאכרים לבנות מחדש את העיר החרבה. ב-1946 הוא נבחר לאב בית הדין ולרב הראשי של יוון, תארים שנשא בהם עד

הוא יוזם והוביל את הצלה הקהילה היהודית בוולוס בתקופת הכיבוש הגרמני, וסייע להישרדותם של 74% מכלל היהודי בעיר. היה זה היישג נדיר במדינה ש-85% מכלל היהודי נרצחו. הוא הקים גם יחידת פרטיזנים שהצילו חיילים ממדינות הברית אשר נקלעו למצבים מסוכנים בסביבות וולוס וגם לחמו בגרמנים.

בראש השנה תש"ג, 30 בספטמבר 1943, נקרא הרב פסח למפקדה של המושל הצבאי הגרמני, קורט ריקרט (Kurt Rickert), אשר דרש שיגיש לו תוך 24 שעות רשיימה של כל יהודי העיר, תוך ציון הנכסים שלהם - למטרת תמייה, לכוארה, של קביעת האספה הנדרשת כדי לקיים אותם בתקופת הכיבוש. מלכתחילה לא הוכחונו הרב הנבון לקיים את דרישת הגרמנים, ובמקום זה פתח מיד בסדרת פעולות כדי להציל את הקהילה שלו, תוך סיכון חייו וחיה משפחתו. אחרי שהעמיד פנים כאלו נרגע לשמע ההסביר - שהרשימה נדרשת מסיבות סטטיסטיות בלבד - הוא ביקש מריקרט ואך קיביל אורכה של שלושה ימים, כדי להכין את הרשימה. הרב ניגש מיד לידיו הארכיבישוף יואכים אלקסופולוס (Joachim Alexopoulos) וביקש שיבירר את כוונתם של הגרמנים. הארכיבישוף יצר קשר עם הקונסול הגרמני בוולוס, הלמוט שפל (Helmut Scheffel), שאמר לו בצורה שאינה משתמשת לשתי פנים שעל היהודים לעזוב את וולוס לפני תאריך היעד. הארכיבישוף מסר את הידיעה לרבי פסח ואף צייד אותו במכtab עbor הקרים והתושבים בעיר הנידחות בהרים שמסביב לוולוס, מכtab שבו הופיעו בהם לסייע ליודים ולהגן עליהם בכל דרך. בשנת 1977, ביוזמת הקהילה היהודית בוולוס, הוכר הארכיבישוף על ידי "יד ושם" כחסיד אומות העולם.

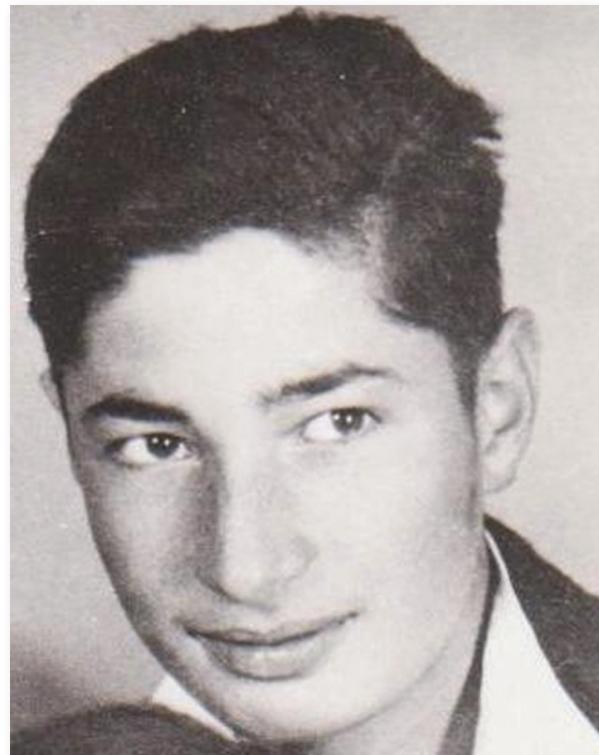
ווזמתו של הרב צלה, ובסיוע ראש העיר, פקידים נספים ומפקד המשטרה העירונית, הצליחו אנשי המחתרת היוונית בתרע שלושה ימים להבריח מהעיר לאזור ההרים שמסביב לה את רוב היהודים. מאה ושלאם יהודים נותרו בעיר וגורשו בחודש מרץ לממחנות ההשמדה. ההחלטה לפענות את כל הקהילה לא הייתה קלה

חקלאית במסגרת "הצופים היהודיים" בליון (Lyon). עם כיבוש דרום צרפת בידי הגרמנים, בספטמבר 1942, בהיותו בן 15 בלבד, הפנה אותו אמו, שניהלה את שירותיו הסעד לפליטים היהודיים, לפעילות מחתרתית. אמו ואחיו הצעיר נשלחו ב-7 במרץ 1944 לאושוויץ ונרצחו שם. במהלך השנים 1942-1944 הוא פעל ברכבי דרום צרפת בהנחיית הקומר אלכסנדר גלסברג (Alexandre Glasberg) ודיקה ג'פרוקין (Dika Jefroykin) מהג'ינט להצלת חברי תנועת הנער הציוני בגרנובל (Grenoble). בשנים 1945-1944 עסק לב ציון באיסוף מודיעין עבור המלחמה היהודית באזורי הכיבוש של דרום-מערב צרפת, במסווה של נער שוליה למתקן נגוט, לאחר תום המלחמה גויס לב ציון לתחקור את ראשית הגסטאפו, ופועל לאיסוף ילדים יהודים יתומים והעלאתם לארץ במבצעי העפלה. בפסח 1946 העפיל בעצמו ארץ באוניה "שפולין", התגייס לפלמ"ח ולוחם במלחמת העצמאות בגדרה "הראל" בהגנת הדרור לירושלים. לב ציון היה ממייסדי קיבוץ דגניה ב' וממקימי ה"מבצר" בנוה אילן.

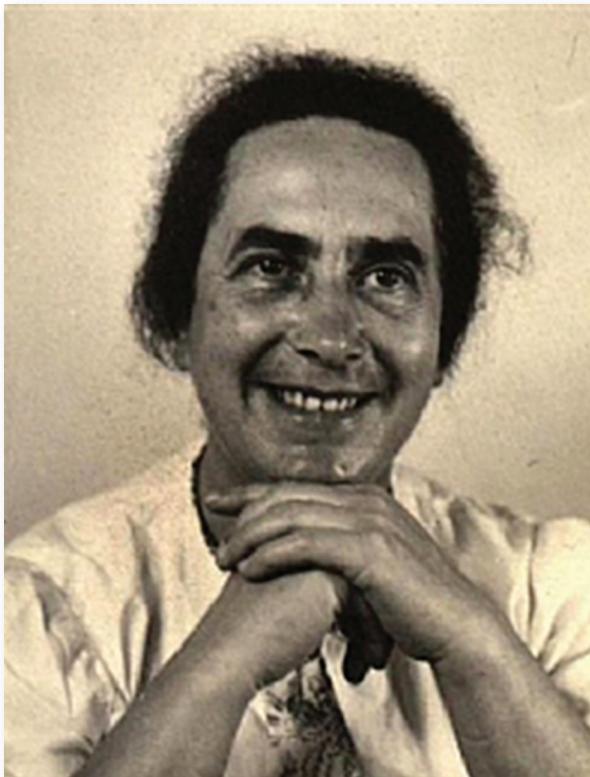
רחה פריאר (Recha Freier) וヨסף-יושקו איטהי-ઇינדייג (Josef-Yoshko Itai-Indig)
רחה פריאר (1892-1984) הגתה את רעיון העלייה המוניות של נוער יהודי מגරמניה להתיישבות העובדת בארץ בשנת 1932, ובאותה שנה כבר שלחה לארץ קבוצה ראשונה ובה שניים עשר ילדים. ביוני 1933 היא ייסדה בגרמניה את "עלית הנער" - מפעל הצלה עצום, אשר הביא להצלחתם של כ-5,000 ילדים במהלך תקופת השואה. רחה פריאר המשיכה את עשייתה גם תחת השלטון הנאצי, עד שנאלצה להבריח את הגבול ליווגוסלביה עם בתה מעין בשנת 1940, אחרי היתקלות אישית עם אדולף אייכמן (Adolf Eichmann).

יוסף איטהי (1917-1998) היה מדריך בתנועת "השומר הצעיר" ביוגוסלביה, נקרא על ידי רחה פריאר לטפל בילדים יהודים פליטים מגרמניה ומאוסטריה

אליעזר לב ציון³²

לפטירתו. בחודש אפריל 1955 פקדה את וולוס רעידה אדמה חזקה והרב הקשיש נאלץ לגור באוהל. הוא ויתר על ביתו על מנת شيינה במקום בית הכנסת חדש, אך נפטר זמן קצר אחר כך, ב-13 בנובמבר, ולא זכה לראות את בית הכנסת. כהוקרה על תרומתו ליידות יוון נתנו הרב פסח ואשתו שרה בחלוקת הרבנים בהר המנוחות בירושלים, לשם הועברו עצמותיהם בשנת 1957, לצד הרב הראשי בן ציון עוזיאל. הספרייה המקיפה שלו, שבה אלפי ספרים ומסמכים נדיים שאספו הרבנים בבית פסח במשך דורות רבים, הועברה על פי צוואתו לירושלים והוא נשמרת כחטיבה נפרדת במוסד יד בן צבי.

אליעזר לב ציון (Eliezer Lev Zion)
אליעזר לב ציון (1927) נולד בברלין למשפחה בורגנית שהייתה פטריוטית לגרמניה. הוא גילה את יהדותו רק בשנת 1933, כאשר חיל נאצי היכה אותו ברחוב. באותה שנה נאסר אביו בידי המשטר הנאצי ולא שב עוד. הוא ברוח לצרפת עם אימו, ושם עבר הכשרה

רחה פריר**³⁴**יוסף איתאי**³³**

ב- 1940 ובשנת 1941 התמנה על ידי המועצה היהודית (היוונראט), שהוקמה בהוראת הגרמנים, למנהל מחנה Hollandsche המעבר להודי אמסטרדם בתיאטרון Schouwberg.

ילדים עד גיל 13 הופרדו מהוריהם והופקדו במעון "הקרש" (De Creche) שעמד ממול לתיאטרון והופעל על ידי צוות מטפלות יהודיות. הילדים היו אמורים להצטרף להורייהם סמוך לפני הנישוש בטרנספורט. סוסקיןנד ומנהלת מעון הילדים, הנרייטה הנרייק פימנטל (Henriette Henriques Pimentel) עם מטפלות נוספות הבריחו ממעון זה בין שיש מאות לאלף ילדים אל פעליהם של ארבע מחתרות הולנדיות. פעליהם אלה העבירו את הילדים למקומות מסתור בעיר שדה, שם הוסתרו מהנאצים בחיק משפחות נוצריות עד תום המלחמה. בין המטפלות שסייענו את חייה והשתתפנו במבצע ההבראה היו: בטี้ אודקרק (Betty Oudkerk), Sieny Kattenberg, איןס כהן (Ines Cohen) קטנברג (Sieny Kattenberg).

שהובילו אליה זאגרב (Zagreb), שם המשיכה את פעילות ההצלה שלה אחרי שברחה מגרמניה. רחה פריר האיצה להציג 90 סרטיפיקטים ולהעלות את הילדים לארץ בטרם עלתה בעצמה בשנת 1941. קבוצה נוספת של בני נוער נשאה מאחור בזאגרב, ללא סרטיפיקטים ונקלעה לכיבוש הגרמני. יוסף איתאי נשאר עם הילדים והוביל אותם בדרך חתחות ברחבי יוגוסלביה ואיטליה, עד שהבריחו את הגבול לשוויץ באוקטובר 1943 ועלו לארץ ישראל כנסה וחצי לאחר מכן. בכר קיים את הבתחתו לרחה פריר, ארבע וחצי שנים קודם לכן, להעלות את הילדים ארצה.

ולטר סוסקיןנד (Walter Süsskind)

ולטר סוסקיןנד (1906-1945) נמלט בשנת 1938 מגרמניה להולנד. הוא נקלט כמנהל בחברת יונילבר באמסטרדם, אבל איבד את משרתו במסגרת החוקים האנטי-יהודים שהטילו הנאצים לאחר כיבוש הולנד

33. מתוך ארכיון בית לוחמי הגטאות, מדור צילומים 24954.

34. שרה בן ראובן, רחה פריר נגד הנרייטה סולד - חלק ב', ארגון מרכז יוצאי אירופה.

35. מתוך ויקיפדיה, ולטר סוסקיןנד.

לסמינר פרוטסטנטי למורים. לבקשת פימנטל, התייחס גם מנהל הסמינר, יוהן ואן הולסט (Johan van Hulst),³⁴ לפעולות ההצלה וסייע להבריח ילדים נוספים.

ב- 26 ביולי 1943 גורשה המנהלת פימנטל ואיתה 36 חברי צוות של מעון הילדים. פימנטל נרצחה בתאי הגזים באושוויץ. סוסקינד עמד מאחורי מערך ההצלה. במהלך שנתיים וחצי שבהן שימש מנהל התיאטרון. בנוסף להצלת הילדים הבריח סוסקינד מבוגרים מtower התיאטרון עצמו, על אף שהמקום היה שמור בקפדנות רבה עוד יותר מאשר מעון הילדים. ב- 29 בספטמבר 1943 רוקנו הגרמנים את מעון הילדים, ויום אחד לאחר מכן - בראש השנה - גורשה שארית יהדות הולנד, כולל חברי המועצה היהודית, לווסטראבורק. הודות למידע מוקדם שהגיע מסוסקינד ומג'ו ורטמן (Joe Wartman), מנהיג מחתרת (NV Naamloze Vennootschap) בוצעו עבר הגירוש ששתי הברחות הגדלות ביותר של ילדים.

סוסקינד ומשפחתו גורשו אף הם ב- 1944 לווסטראבורק. הוא הצליח לנצל קשרי ידידות שיצר עם נאצים חשובים אחדים כדי לצאת ממחנה הריכוז ולהזoor לאמסטרדם, אך משנכנשל בהוצאה משפחתו מהמחנה חזר לווסטראבורק והמשפחה גורשה יחד למחלנות ההשמדה. אשתו ובתו של סוסקינד נרצחו באושוויץ באוקטובר 1944, ואילו הוא נפטר בפברואר 1945, במהלך צעדות המוות שהצעידו הנאצים את שרידי מחנות ההשמדה לקראת סוף המלחמה.

אטו קומוי (Ottó Komoly) (1892-1945) היה נשיא הפדרציה הציונית בהונגריה וו"ר "זעף העזרה והצלה" של יהדות הונגריה. משנת 1940 ועד לרציחתו בתחילת שנת 1945 מילא קומוי תפקיד היסטורי מכריע במסגרת התנועה הציונית בהונגריה בפעולות עצרה והצלה, לאחר הפלישה הגרמנית להונגריה, במרץ 1944, התמנה אטו קומוי על ידי פרידריך ביירן, מנהל הצלב האדום הבינלאומי, כמנהל מחלקה A של נציגות הצלב האדום הבינלאומי אשר טיפול בהצלת ילדים יהודים בבודפשט. למרות שיכול היה לצאת מהונגריה ברכבת של "זעף העזרה והצלה" ולהציל את עצמו, החליט

ולטר סוסקינד³⁵

Viri-Virginia (Cohn), האחות וירி-ווירג'יניה כהן (Harry Cohen) וכן הרי כהן (Cohen) פעולות ההבראה המשוכנעות והנעזות בוצעו בשיטות שונות, מתחת לאפס של השומרים הגרמנים ומאחורי גבה של המועצה היהודית אשר לא ידעה וככל לא תיראה פעילות ההצלה. בין היתר הosterו ילדים קטנים בתיקי גב ובפח חלב והוציאו אל מחוץ למעון לתוך קרון של הרכבת והקלה שעבירה בכਬיש שחצץ בין המעוון לבין התיאטרון. ההבראה תזמנתה כך שהרכבת העברת הסתירה את העובדה מדלת בית הילדים, והمبرיח היה עולה לקרון בתחנה הקרובה ויורד בתחנת הרכבת המרכזית דרך אחרת הופעלה לאחר שהוצאות היהודי הצליח לשכנע את הגרמנים שהילדים זקנים לטויולים באוויר הצח. כש敖שר להוציא את הילדים הם הועלו בשיטות שונות מתוחכמתות תוך כדי הטויל. בכל המקרים היה צורך לתקן בהיבוא את הרישומים הקפדיים וכן לבאים עם ההורים מסירה של ילד לקראת הגירוש שלהם מהתיאטרון. בתחילת 1943 התרחב מעון הילדים אל בית שהיה צמוד אליו, לאחר שהבעלים היהודים גורשו למ chanot. בעקבות ההתרחבות היה המeon צמוד

יונה אקשטיין וארבעה ילדים ששחו אצלו במסתו
ברטיסלאבה 1942

יונה אקשטיין (Jonah Eckstein) (1902-1971) היה חבר פעיל בקהילה היהודית בברטיסלאבה (Bratislava) ומתרגם מצליח במוועdon הספורט היהודי "הכוכב". באמצעות הפעילות הספורטיבית ובזכות אישיותו הכבשת הצלה אקשטיין להתחבב על פקידי משטרת ועירייה.

פעילות ההצלחה של אקשטיין החלה לאחר סיוף אוסטריה לריך השלייש. במרץ 1938 גורשו כל יהודי מחוז בורגנגלנד (Burgenland) וככל רכושם והוחרם. חלקם שולחו על רפסודה במורד הדנובה לעבר סלובקיה ונתקעו על אי קטן סמוך לברטיסלאבה. בין המגורשים הללו היו הוריה של מיכל, אשתו של אקשטיין, לאה וישראל הירש (Lea & Israel Hirsch). אקשטיין גם מיהר לחלוץ וסידר מקומות אירוח בברטיסלאבה גם למגורשים האחרים.

אקשטיין ניצל אישור שנייתן לו מן השלטונות לחלוקת מזון כשר ליהודים ולעצורים במחנה המעבר פטרונקה (Patronka) שהוקם בבית חרושת נטוש בפתחי ברטיסלאבה, כדי להעביר בחשאי מזון ומידע חיוניים ליהודים ששחו במסתו. אף שנאסר על אקשטיין לדבר עם שכני המחנה, והובחר לו כי אם

אוטו קומורי³⁶

קומוי במודע להישאר בבודפשט ולפוגול להצלת יהודים אחרים, על אף הסכנות האורבות לו. הוא פעל עם מהתרת תנועות הנוער הציוניות החלוציות להקמתם של 55 בתים לילדים והפעלם. בבתיהם הילדיים מצאו מקלט יותר מ-5,000 ילדים וכ-1,000 מדריכים, מורים ואנשי צוות. הוא יזם מתן חסות של "צלב האדום" לבתים אלה ולבתי חולים ומרפאות אשר פועלו עד לפני המלחמה בהנחלת הקהילה היהודית. בזכות חסות זו ניצלו הילדים, מורייהם, אנשי הצוות ורופאים ואחיות יהודים, אשר הועסקו במוסדות אלה. מחלוקת A ובתי הילדים שימשו גם כמוקד לחלוקת אלף תעוזות חסות ("שופפס") מזויפות, שהוכנו בידי מהתרת תנועות הנוער החלוציות המערך כולל כל בשיאו יותר ממאה אתרים. קומוי יזם פעילות מהתרתית לסייע ליהודים, ניהל משא ומתן עם גורמים מתחומים בamodelה הונגרי ועם מנהיגי מהתרת הפוליטית, במטרה למנוע גירוש יהודים למחנות ההשמדה. הוא היה מעורב במשא ומתן עם הגרמנים שאפשר את יציאתם של 1,684 יהודים למדינות ניטראליות ברכבת של "וועד העזרה והצלחה". בתחילת 1945 נחטף קומוי ונרצח בידי שליחי המשטר הנאצי של "צלב החץ" כסבועיים לפני שחרור פשט בידי הצבא האדום.

شمואל מרקוביץ' פבזנר³⁷

חייהם (ילדים אלו נודעו אחר כך כ"ילדים ביאלייסטוק"). הוא הוביל אותם לעורף הסובייטי תוך כדי מנוסה שנמשכה שבועיים, שבמהלכם נאלץ פבזנר לאיים באקדח על הנג הרכבת כדי שיימשיך בנסיעה לתוך רוסיה. נסענו רכבת הפינוי סבלו מהתקפות חזרות ונשנות של מטוסים גרמניים. כל התקפה גרמה לעצירת הרכבת ואייצה את הנוסעים לברוח למחסנה של הערים שבסביבה. פבזנר דאג להחזיר את כל הילדים לרכבת לאחר תקרית זאת. לאחר שהגיעו ליעד בטוח בהרי אוזראל, הקים פבזנר בתמיכת הרשות הסובייטיות מוסד לטיפול בילדים, ודאג לכל מחסורים במשר חמיש שנות קור קיצוני ומחסור, שבוסף מרבית הילדים הוחזרו לפולין.

רק ארבעה מהדור הילדים זכו למצוא את הוריהם בחום לאחר השואה. כמה ועשרים מהילדים עלו לארץ, רובם עוד לפני הכרזת המדינה. חלקם שהו במחנה הסגר בקפריסן משך שמונה חודשים עד שהורשו לעלות לארץ בשלתיי 1947. למרות

יעשה זאת יוצא להורג, הוא הבРИICH מכתבים מהעצורים אל בני משפחותיהם, כדי שיידעו מה עלה בגורלם. במקרים רבים הביא המידע לחיווי לשחרור העצורים באמצעות תשלום שוחד.

בשנים 1942-1943 טיפל אקשטיין ביתומים יהודים עזובים שהגיעו לברטיסלאבה מפולין. הוא אירח יהודים שבrhoHO לסלובקיה, סייע ליוהדים להימלט להונגריה, והסתיר יהודים בשני בונקרים. ביולי 1943 נעצר בבתו על ידי חיילי אס.ס. שדרשו ממנו להוביל אותם לאربעה יהודים מפולניה שהוסתרו בברטיסלאבה. לאחר שהכחיש כי הוא מכיר אותם, הוכחה ועונה במשר כמה ימים. הוא עמד בעינויים ולא גילה את מקום מחבוקם של היהודים וכך הציב אותם ממות ודיין. לאחר מכן, במטרה להפיעל עליו לחץ נסף ולשבור אותו, נעצרה מיכל רעייתו והוחזקה כבת ערובה, בשעה שאקשטיין אולץ לחפש את היהודים המסתתרים. במהלך מעצרה עברה מיכל מסכת של התעלויות, שכלה אלימות קשה. גם היא עמדה בעינויים ולא גילתה דבר על מקום המסתור. כך ניצלו ארבעת היהודים ושרדו את השואה. אף שפעל חיליקית במסגרת מוסדת של "קבוצת העבודה" בהנהגתם של הרב מיכאל דב וייסמנדל (Michael Dov Weissmandl) (Gisi Fleischmann) (גיזי פליישמן), רוב פעילותם של יונה אקשטיין נעשתה מתוך יוזמה האישית.

شمואל מרקוביץ' פבזנר³⁷ (Pevzner)

شمואל מרקוביץ' פבזנר (1912-1991), רוק היהודי קומוניסט מלנינגרד (Leningrad), היה מנהל מחנה קיז בעיר דרוסקיןינקי (Druskininkai) (Lithuania) ב يونيو 1941 בעת הפלישה של בליטא. במחנה שבו מתעם תנועת הנעור הגרמנית. במחנה שבו מתעם תנועת הנעור הקומוניסטית "הפioniרים" (Pioneer movement) שלוש מאות נערים, שכמחציתם מביאלייסטוק (Bialystok) וסביבתה. תוך גילוי מנהיגות וגבורה אישית פינה פבזנר את שלוש מאות הילדים והציג את

מקס "ניקו" ליאונס
(צלום: אוסף מוזיאון ההתנגדות ההולנדית)

עבור יהודים. זאת הייתה פעילות מורכבת, שכלה שכנוע משפחות לקבל לביהם פליטים יהודים, ייחדים או משפחות, תוך סיכון עצמי גדול, נסיעות תקופות ברכבת לאמסטרדם (Amsterdam) ושימוש בתעוזות מזיפות. במקביל לפעולה זו היה עליהם לשכנע משפחות יהודיות לבוא להסתתר בכפר מרוחק, שאט שמו לא שמעו מעולם. אחרי השלבים האלה המשיכו השניים את הטיפול ביהודים, שכלל אספקת תלווי מזון, תעוזות זרות מזיפות ובדגים חמימים וגם טיפול בעיות אישיות ופסיכולוגיות שהתעוררו כתוצאה מהמצב הקשה. השניים עשו גם בהפצת ספרות לא חוקית, כגון עיתוני מחתרת. ארנולד וניקו אף עזרו לטיסוי בניית הברית שנפלו בשטח הולנדי, ואספנו כלי נשך שהונצחו ממטוסים לטובת כוחות המלחתרת המזונית בהולנד, על אף שהם עצם היו אנטי-מיליטריסטים. בכל הפעולות הזאת היה ניקו יד ימינו של ארנולד, ואת הצלחת פעילותם יש לזקוף לזכות שנייהם במידה שווה. אף על פי כן, ניקו לא זכה מעולם באזכור שמו בקשר לפעילותו זו, עד לקבלת "אות המציל היהודי". ■

התלאות הנוראות שעברו עליהם, הספיקו חלק מילדי ביאלייסטוק להילחם במלחמת העצמאות. הם למדו, התפתחו, הקימו משפחות ותרמו הרבה לפיתוחה, לשגשוגה ולביטחונה של מדינת ישראל במשך שנים רבות קיומה. שמאלו פבזנר זכה להוקרה מטעם ממשלות רוסיה ופולין על פועלו להצלת הילדים הפולניים ואילו סטסיס סVIDERKIS (Stasys Sviderkis) - המדריך הליטאי במחנה בדרוסקנינקי - זכה בשנת 1997 בתואר "חסיד אומות העולם" מטעם "יד ושם" על חלקו בהצלת הילדים הליטאים.

מקס ליאונס - "ניקו" (Max Leons - "Nico")

מקס ליאונס (1912-2019), יליד רוטרדם (Rotterdam), היה בן 18 בזמן הפלישה הגרמנית להולנד במאי 1940. באביב 1943 הגיע מאנשי המחרת את ליאונס לכפר קטן בצפון הולנד, ניאו-לנדה (Nieuwlande) שם. בזמן זה היה הכפר באזורי עני ולא מפותח במחוז דrente (Drente). היום הכפר מפורסם יהודים לפועלות המחרת בזמן הכיבוש הנאצי. אנשי ניאו-לנדה וארבעה כפרים שכנים נספחים הצלicho להציל כשלוש מאות יהודים ממרכז הולנד, נוספת על פליטים הולנדים לא-יהודים.

מקס ליאונס מצא בכפר מקום מסתור אצל משפחת ואן-דייק (Van Dyck). בעל הבית היה צבע במקצונו, ובביתו והחילה מקס למד את הניב המקומי המדובר בדרנטה. הוא שינה את שמו ל"ניקו", שם פחות יהודי ממוקם, שהיה במקרה גם אחד משמותיו הפרטיים. הוא מצא עבודה בחקלאות והצטרף לבני המשפחה בימי ראשון בעת ביקרים בכנסייה. כך בנה לעצמו זהות לא-יהודית, כדי להתמזג באוכלוסייה המקומית ולאפשר לעצמו להשתחרף בפועלות מחרתיות. הזדמנות כזו הגיעה כשהפגש את ארנולד דואווס (Arnold Douwes), פעיל המלחתרת. בתחילת ארנולד לא נתן אמון בניקו, משומם שהיה צעיר ולא מנוסה, אך לאחר זמן קצר הוא נוכח לדעת שאפשר לסמוך עליו ועל התושייה שלו, ושיתופ הפעולה ביניהם בשנתיים האחרונות היה המלחמה היה הדוק, פורה ומועיל.

עיקר פעולתם היה מציאת מקומות מסתור בסביבה